

MINISTERSTWO OŚWIATY I WYCHOWANIA

INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH

**PROGRAM NAUCZANIA
LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO**

HISTORIA

KLASY I—IV

WARSZAWA 1974

WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

6
74)

Ministerium für Bildung und Erziehung
Institut für Schulprogramme

LEHRPROGRAMM
FÜR DAS ALLGEMEINBILDENDE LYZEUM

"GESCHICHTE"

WARSCHAU, 1974
Schul- und Pädagogischer Verlag

Georg-Eckert-Institut BS78

1 060 147 3

PL
Z-6 (2,74)

MINISTERSTWO OŚWIATY I WYCHOWANIA

INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH

PROGRAM NAUCZANIA
LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO

HISTORIA

KLASY I—IV

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

24621

WARSZAWA 1974

WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

Program nauczania historii w liceum ogólnokształcącym zatwierdzony decyzją Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 7 czerwca 1970 r. (Nr PR1-4113-Hist.-9/70) wszedł w życie z dniem 1 września 1970 r. i obowiązuje zamiast programu tego przedmiotu, ogłoszonego w tomie pt. „Program nauczania liceum ogólnokształcącego, klasy I–IV (Tymczasowy)” str. 120–166 oraz w broszurze pt. jak wyżej — „Historia”, PZWS, 1966 r.

UWAGI WSTĘPNE

Młodzież podejmująca naukę w liceum ogólnokształcącym poznała już w szkole podstawowej w ogólnym zarysie dzieje Polski i niektóre związane z nimi fakty z historii powszechnej.

Nauczanie historii na poziomie szkoły średniej zmierza do pogłębienia posiadanej przez uczniów wiedzy oraz rozwijania myślenia historycznego przez ukazanie dziejów Polski na szerszym tle historii powszechnej w chronologicznej kolejności i wzajemnych związkach.

Głębsze poznanie dziejów ojczystych w szerszym kontekście zależności i powiązań między historią Polski a dziejami powszechnymi powinno doprowadzić uczniów do rozumienia przeszłości narodu polskiego — doceniania jego sukcesów i szczytnych tradycji, zrozumienia przyczyn niepowodzeń i klęsk, dostrzegania rozwoju.

Zadaniem historii jako przedmiotu nauczania w liceum ogólnokształcącym jest w szczególności:

— opanowanie przez uczniów określonego zasobu wiedzy historycznej, niezbędnej do zrozumienia procesu dziejowego;

— kształtowanie umiejętności myślenia historycznego, zwłaszcza posługiwania się zdobytą wiedzą w nowych sytuacjach poznawczych;

— kształtowanie naukowego poglądu na świat; umiejętności dostrzegania w dziejach walki klas postępowych tendencji społecznych;

— kształtowanie patriotycznej i socjalistycznej postawy emocjonalnej jako czynnika wzmacniającego motywację do działania.

Nauczanie historii sprzyja budzeniu uzasadnionej dumy z osiągnięć narodu polskiego na polu gospodarczym, społecznym i kulturalnym w okresie jego tysiącletnich dziejów, pozwala we właściwym świetle ukazać rolę i miejsce Polski we współczesnym świecie, jej wysiłki i osiągnięcia w budownictwie socjalizmu.

Nauczanie historii zmierza do ugruntowania miłości Ojczyzny, emocjonalnego wiązania młodzieży z postępowymi i rewolucyjnymi tradycjami narodu polskiego; budzi poszanowanie dla pracy i wielkich osiągnięć ludzkości, rozwija internacjonalistyczne uczucie przyjaźni i szacunku dla innych narodów oraz poczucie solidarności z ludźmi walczącymi o społeczne i narodowe wyzwolenie.

MATERIAŁ NAUCZANIA

KLASA I

(3 godziny tygodniowo)

I. NAJWCZEŚNIEJSZE DZIEJE LUDZKOŚCI — (2 godz.)

Źródła historyczne. O podziale dziejów ludzkich na epoki. Elementy chronologii. Pojawienie się człowieka na Ziemi i warunki jego życia. Początki organizacji społeczeństwa. Paleolit, neolit, epoka brązu i żelaza.

II. NAJSTARSZE CYWILIZACJE STAROŻYTNEGO WSCHODU — (6 godz.)

Egipt. Warunki geograficzne. Powstanie państwa. Rolnictwo. Rzemiosło. Stosunki społeczne. Religia Egipcjan. Rola kapłanów. Pismo. Początki nauki. Sztuka.

Osiągnięcia gospodarcze i kulturalne innych ludów starożytnego Wschodu.

Babilonia. Handel, miary i wagi. Kodeks Hammurabiego. Matematyka i astronomia. Pismo klinowe. Religia. Mit o potopie.

Indie. Ustrój kastowy. Religia. Piśmiennictwo. Początki nauki. Sztuka.

Chiny. Rolnictwo i rzemiosło. Hodowla jedwabnika. Wynalazek porcelany, papieru i druku. Sztuka.

III. STAROŻYTNA GRECJA — (16 godz.)

Wczesny okres dziejów Grecji. Warunki geograficzne. Plemiona greckie. Rozbicie polityczne Grecji. Miasta-państwa. Rola Greków w basenie Morza Śródziemnego. Wielka kolonizacja, jej

przyczyny i konsekwencje. Religia grecka. Mity. Poematy Homera. Wyrocznie. Igrzyska.

Sparta. Powstanie państwa spartańskiego. Ustrój gospodarczo-społeczny Sparty. Wychowanie spartańskie. Tryb życia Spartiatów.

Ateny. Pierwotny ustrój Aten. Reformy Solona. Wojny perskie i wzrost znaczenia Aten. Związek morski.

Życie gospodarze Aten. Rozwój rzemiosła i handlu. Zatrudnianie niewolników w produkcji. Niewolnicy prywatni i państwowi. Położenie niewolników.

Demokracja ateńska; jej funkcjonowanie i charakter. Działalność społeczno-polityczna Peryklesa. Konflikty między państwami greckimi.

Kultura Grecji w VI—IV w. p. n. e. Sztuka grecka (architektura, rzeźba, malarstwo). Teatr grecki; jego geneza i charakter. Organizacja przedstawień teatralnych. Tragedia i komedia. Literatura i historiografia. Nauka grecka. Filozofia. Ateny — centrum kultury greckiej w V w. p. n. e.

Okres hellenistyczny. Grecja pod władzą Macedonii. Podboje Aleksandra Macedońskiego. Powstanie państw hellenistycznych. Egipt Ptolemeuszów — elementy greckie i miejscowe. Kultura hellenistyczna — jej główne ośrodki. Osiągnięcia w dziedzinie nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki. Sztuka hellenistyczna.

IV. STAROŻYTNY RZYM — (13 godz.)

Podboje rzymskie (V—I w. n. e.). Italia i jej mieszkańcy. Początki Rzymu. Walki patrycjuszów z plebejuszami. Ustrój republiki rzymskiej. Armia rzymska. Rozrost terytorialny Rzymu. Opanowanie basenu Morza Śródziemnego. Wojny punickie. Podbój Galii przez Cezara.

Przemiany społeczne w Rzymie w okresie republiki. Rozwój systemu niewolniczego w Rzymie. Powstanie latyfundiów. Ruina chłopów włoskich. Stosunki społeczne w Rzymie w II—I w. n. e. Proletariat rzymski. Próby reform Grakchów. Powstania niewolnicze (Spartakus).

Upadek republiki. Cesarstwo. Kryzys republiki. Dyktatura Cezara. Pryncypat Augusta. Cesarstwo. Podstawy władzy cesarza.

Dominat. Obrona granic państwa rzymskiego. Dalsze podboje Rzymian.

Kultura rzymska. Wpływy kultury greckiej. Romanizacja prowincji. Osiągnięcia techniczne Rzymian. Warunki życia w Rzymie. Sztuka (Architektura). Literatura. Prawo rzymskie.

Religia rzymska. Powstanie chrześcijaństwa. Religia rzymska. Wpływy greckie oraz wpływy orientalne na religię rzymską. Powstanie chrześcijaństwa i jego rozprzestrzenienie się na terenie cesarstwa. Ideologia społeczna wczesnego chrześcijaństwa i jej przemiany. Chrześcijaństwo religią panującą (313).

Upadek imperium rzymskiego. Kryzys gospodarczy imperium rzymskiego. Nieopłacalność pracy niewolniczej. Kolonat. Kryzys polityczny imperium. Najazdy barbarzyńców. Podział Cesarstwa na Zachodnie i Wschodnie. Upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego.

V. KSZTAŁTOWANIE SIĘ ŚREDNIOWIECZNEJ EUROPY — (18 godz.)

Cesarstwo bizantyjskie. Kontynuacja państwa rzymskiego na greckim podłożu kulturalnym. Kultura bizantyjska, jej wpływ na Europę zachodnią i Słowian.

Arabowie. Arabowie przed Mahometem. Islam — Hidzra 622. Podboje Arabów, przyczyny ich zwycięstw. Gospodarcze i kulturalne pośrednictwo Arabów między Wschodem a Zachodem.

Państwa barbarzyńskie na gruzach Cesarstwa Zachodniego. Rozbicie gospodarcze, polityczne, kościelne. Gospodarka naturalna. Wolni chłopcy i wielka własność feudalna. Upadek kulturalny. Rola klasztorów. Irlandia i Bizancjum jako dwa centra kulturalne, oddziaływające na Europę.

Czynniki unifikacyjne. Kościół, papieżstwo. Państwo Franków, jego rozwój terytorialny i rola polityczna. Karol Wielki. Przywrócenie cesarstwa na Zachodzie (800).

Europa zachodnia w IX—XI w. Rozkład monarchii Karola Wielkiego. Traktat w Verdun 843. Najazdy Normanów. Początki Francji, Niemiec, Włoch i Anglii.

Feudalne rozbicie w Europie zachodniej. Suwerenowie, seniorzy, wasale. Panowie i poddani. Obrzędowość feudalna. Feudalizacja Kościoła.

Cesarstwo Ottonów. Powstanie cesarstwa (962), walka w nim tendencji uniwersalistycznych z plemiennymi i narodowymi.

Pradzieje ziem słowiańskich. Kultura łużycka (Biskupin). Stosunki etniczne na ziemiach słowiańskich. Rozwój gospodarczo-społeczny ziem słowiańskich w okresie rzymskim. Upadek w czasie wędrówek ludów.

Słowianie we wczesnym średniowieczu. Podziały Słowian po wędrówkach ludów. Religia Słowian. Początki państw słowiańskich — państwo Samona, państwo Wielkomorawskie, państwa bałkańskie. Krzyżowanie się wpływów Rzymu i Bizancjum — Cyryl i Metody.

Sąsiedzi plemion polskich. Początki państwa czeskiego i węgierskiego. Początki państwa ruskiego. Chrystianizacja Czech i Węgier z Zachodu, Rusi — z Bizancjum. Słowianie połabscy.

Powstanie średniowiecznego państwa polskiego. Plemiona polskie. Kształtowanie się różnic klasowych i władzy w obrębie plemion. Grody. Pierwsze organizacje państwowe — Wiślanie, Polanie.

Państwo Mieszka I. Polska wobec sąsiadów. Mieszko I. Wprowadzenie chrześcijaństwa — 966. Polska a cesarstwo. Rozwój terytorialny Polski do końca X w.

Polska za Bolesława Chrobrego. Organizacja państwa, drużyna, grody, wsie służebne. Zjazd gnieźnieński — 1000, Kościół polski. Wojny z cesarstwem, pokój w Budziszynie (1018). Wyprawa kijowska. Skutki wewnętrzne ekspansji terytorialnej Polski. Koronacja Bolesława Chrobrego — 1025.

Kryzys państwa piastowskiego. Załamanie się Polski za Mieszka II. Straty terytorialne, uzależnienie od cesarstwa. Bunt możnych przeciw dynastii i powstanie ludowe. Odbudowa państwa i organizacji kościelnej.

Przemiany społeczne w Polsce. Rozwój wielkiej własności świeckiej i kościelnej. Niewolni. Zmniejszanie się ludności wolnej na wsi. Podgrodzia jako zaczątki miast.

VI. EUROPA W DOBIE UNIWERSALIZMU PAPIESKIEGO I KRUCJAT

— (22 godz.)

Przeobrażenia gospodarczo-społeczne w XI—XII w. Intensyfikacja rolnictwa. Wzrost zaludnienia. Przechodzenie do gospodarki czynszowej na wsi. Rozwój rzemiosła i wymiany.

Czynniki miastotwórcze. Powstawanie miast i ich walka o samorząd. Struktura społeczeństwa miejskiego. Ustrój miast. Cechy i gildie. Miasto a wieś.

Walka papieżstwa o hegemonię ideologiczną i polityczną. Walka Kościoła o uwolnienie się spod władzy świeckiej. Uniwersalizm papieski. Schizma wschodnia (1054) i wzrost antagonizmu łacińsko-bizantyjskiego. Walka papieżstwa z cesarstwem — Grzegorz VII i Henryk IV.

Wyprawy krzyżowe. Chrześcijaństwo a islam. Gospodarczo-społeczne, polityczne i ideologiczne przyczyny krucjat. Pierwsza krucjata (1096). Królestwo Jerozolimskie. Zakony rycerskie. Czwarta krucjata i jej znaczenie. Skutki krucjat. Reconquista w Hiszpanii. Krucjaty na ziemiach słowiańskich i bałtyjskich.

Szczyt potęgi papieżstwa. Papieżstwo za Innocentego III (1215). Stosunek państw europejskich do papieżstwa.

Polska w okresie walki Grzegorza VII z Henrykiem IV. Wzrost autorytetu Polski na zewnątrz. Koronacja Bolesława Śmiałego (1076). Spisek możnych, rola biskupa Stanisława, wygnanie króla. Słabość zewnętrzna i wewnętrzna Polski za Władysława Hermana.

Bolesław Krzywousty w walce o utrzymanie jedności państwa. Wojna z cesarstwem 1109. Przyłączenie i chrystianizacja Pomorza. Statut Bolesława Krzywoustego 1138.

Rozbicie dzielnicowe. Obalenie statutu Bolesława Krzywoustego. Rozbicie dzielnicowe jako prawidłowość historyczna. Usamodzielnienie się Kościoła w Polsce. Polska a papieżstwo. Wzrost roli możnowładztwa. Próby powstrzymania procesu rozbicia dzielnicowego: Henryk Brodaty, Henryk Pobożny. Straty terytorialne Polski.

Gospodarka i społeczeństwo Europy zachodniej w dobie krucjat. Wzrost gospodarki towarowo-pieniężnej. Główne kierunki i drogi rozwoju handlu. Pieniądz i kredyt. Rola polityczna miast. Miasta włoskie. Flandria. Hanza.

Przemiany społeczno-gospodarcze w Polsce. Rozwój osadnictwa w Polsce. Starsze formy kolonizacji. Immunitety. Obcy koloniści i prawo niemieckie. Niwelacja różnic w położeniu różnych grup ludności chłopskiej. Tworzenie się stanu rycerskiego.

Miasta i mieszczaństwo w Polsce. Targi i osady o charakterze miejskim w XII w. Rozwój stosunków towarowo-pieniężnych. Obcy osadnicy w miastach i prawo miejskie. Rola lokacji i rozplano-

wanie przestrzenne miast. Samorząd miejski. Cechy. Patrycjat, popólstwo, plebs. Stosunki narodowościowe w miastach polskich.

Europa środkowa w dobie krucjat. Rozkład cesarstwa w XII—XIII w. Niemieckie władztwa terytorialne na wschodnich krańcach Rzeszy. Podbój i germanizacja Słowian połabskich. Powstanie (1157) i ekspansja Brandenburgii. Ekspansja niemiecka na Bałtyku, rola Hanzy. Powstanie niemieckich państw zakonnych w Inflantach (1202) i Prusach — 1226. Niemiecka ekspansja demograficzna w Europie środkowej, jej znaczenie polityczne.

Sąsiedzi Polski w XII i XIII w. Czechy a cesarstwo. Rozbicie dzielnicowe Czech i jego przewyciężenie. Rozkwit Czech w XIII w., napływ Niemców. Ekspansja Czech za Przemysła Ottokara II. Węgry za Arpadów. Złota bulla Andrzeja II. Początki rozbicia dzielnicowego Rusi. Upadek znaczenia Kijowa. Nowe ośrodki polityczne (Nowogród Wielki, Halicz, Zalesie). Kultura ruska XI—XIII w.

Ekspansja mongolska. Czyngis-chan i początki imperium mongolskiego. Wielki Chanat i jego zdobycze (Chiny, Azja zach., Iran). Najazd Mongołów na Ruś, Węgry i Polskę, bitwa pod Legnicą — 1241. Ruś pod jarzmem mongolskim.

Walka o zjednoczenie państwa polskiego. Czynniki gospodarczo-społeczne sprzyjające zjednoczeniu Polski. Wzrost autorytetu Przemysłidów w Polsce. Henryk Probus. Rozwój świadomości narodowej w Polsce i Czechach na tle antagonizmu słowiańsko-niemieckiego. Jakub Świnka. Koronacja Przemysława II. Unia polsko-czeska za Wacława II.

Zjednoczenie państwa. Walka Władysława Łokietka o zjednoczenie: bunt wójta Alberta, opanowanie Wielkopolski — 1309. Utrata Pomorza Gdańskiego i Śląska. Koronacja Łokietka 1320. Wojna z Krzyżakami. Płowce — 1331.

Monarchia stanowa w Anglii. Geneza państwa angielskiego. Monarchia w walce z Kościołem i baronami (Henryk II i Tomasz Becket). Wielka Karta Swobód — 1215. Początki parlamentu w Anglii.

Monarchia stanowa we Francji. Monarchia Kapetyngów w walce o zjednoczenie Francji. Rywalizacja francusko-angielska. Konflikt Filipa IV z papieżem. Stany Generalne. Rozwój świadomości narodowej.

Kryzys społeczeństw feudalnych na zachodzie Europy w XIV w. Stagnacja w rolnictwie, klęski głodu, epidemie, „czarna śmierć”. Kryzys demograficzny. Objawy kryzysu w rzemiośle i handlu. Kryzys podstaw ekonomicznych panów feudalnych. Zaostrzenie konfliktów społecznych; powstania chłopskie (żakeria, powstanie Wata Tylera) i walki społeczne w miastach.

Kryzys ideologiczny. Papiestwo w Awinionie. Ucisk fiskalny ze strony Kościoła, upadek moralny kleru. Herezje, ich rola społeczna. Wielka schizma zachodnia i sobory.

Konflikty polityczne i wojny. Wojny międzypaństwowe (wojna stuletnia) i domowe (Niemcy, Anglia); ich skutki społeczno-polityczne. Wzmocnienie monarchii. Zmiany w sztuce wojennej i organizacji wojska.

Państwo Kazimierza Wielkiego i jego sąsiedzi. Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego. Próby odzyskania strat: procesy polsko-krzyżackie, układy i walki o Śląsk. Opanowanie Rusi Czerwonej i nowy kierunek ekspansji polskiej. Unia polsko-węgierska.

Gospodarka Polski na tle Europy środkowej. Dalszy rozwój osadnictwa. Handel międzynarodowy, jego drogi, rola tranzytu. Polityka handlowa miast, prawo składu. Rozwój górnictwa. Polityka gospodarcza Kazimierza Wielkiego. Organizacja obronności kraju.

Stany w Polsce XIV w. Stan rycerski i rola w nim możnowładztwa. Sytuacja społeczna mieszczan i chłopów. Działalność prawodawcza Kazimierza Wielkiego. Wzrost roli szlachty za Ludwika Węgierskiego. Przywilej koszycki (1374).

Unia polsko-litewska i konflikt z Krzyżakami. Rozwój państwa litewskiego. Jagiello i układ w Krewie (1385). Chrystianizacja Litwy. Wielka Wojna z Krzyżakami, Grunwald — 1410. Pokój toruński; unia horodelska — 1413. Rola dziejowa unii polsko-litewskiej. Dalszy rozwój przywilejów szlacheckich.

Husytyzm w Czechach. Konflikty społeczne, narodowe i religijne w Czechach. Jan Hus, jego nauka i śmierć (1415). Wojny husyckie. Jan Žižka i taboryci; ich osiągnięcia w sztuce wojennej. Polska a wojny husyckie. Husytyzm w Polsce.

Ekspansja turecka. Turcy Osmańscy. Podbój krajów bałkańskich. Zagrożenie Węgier i odnowienie unii polsko-węgierskiej. Warna — 1444. Upadek Konstantynopola — 1453.

VIII. KULTURA ŚREDNIOWIECZA, JEJ UWARUNKOWANIE IDEOLOGICZNE I SPOŁECZNE — (4 godz.)

Uniwersalistyczny charakter europejskiej kultury średniowiecznej. Ścisły związek kultury z ideologią kościelną. Zakony kontemplacyjne i żebrzące. Oświata. Rola łaciny. Szkoły, uniwersytety. Filozofia scholastyczna i jej upadek. Studia prawnicze; rola prawników w budowaniu monarchii stanowej. Horyzont geograficzny mieszkańców Europy, ich kontakty z kulturą innych kontynentów.

Oświata i nauka w Polsce średniowiecznej. Uniwersytet Krakowski — 1364. Nauka polska na forum międzynarodowym: Paweł Włodkowic.

Kultura rycerska i mieszczańska. Poezja rycerska. Poezja wagantów. Kultura mieszczańska i jej charakterystyczne cechy. Początki teatru. Kultura rycerska i mieszczańska w Polsce.

Sztuka średniowieczna. Sztuka romańska na Zachodzie i w Polsce. Sztuka gotycka na Zachodzie i w Polsce (architektura, rzeźba, malarstwo).

KLASA II

(2 godziny tygodniowo)

I. POCZĄTKI NOWOŻYTNEGO ŚWIATA — (10 godz.)

Nowe formy produkcji w XIV i XV w. Upowszechnienie się gospodarki towarowo-pieniężnej. Rozwój banków we Włoszech, Niemczech i Flandrii. Początki przemysłu nakładczego. Wpływ gospodarki towarowo-pieniężnej na zaostrzenie się przeciwieństw klasowych. Początki nowej klasy społecznej — burżuazji.

Włochy w XIV i XV w. Rozbicie polityczne. Główne ośrodki życia gospodarczego i kulturalnego: Rzym, Genua, Wenecja, Florencja,

Mediolan. Przewodząca rola burżuazji w życiu politycznym i kulturalnym oraz jej wpływ na kształtowanie się nowego światopoglądu.

Humanizm i Odrodzenie. Renesans włoski. Reakcja przeciwko ideologii średniowiecznej. Humanizm — człowiek ośrodkiem zainteresowań. Nawrót do starożytności. Literatura i sztuka Renesansu we Włoszech. Renesans europejski. Laicyzacja kultury i początki jej upowszechnienia.

Azja, Ameryka i Afryka w początkach XV w. Ameryka — Majowie, Aztekowie, Inkowie. Azja — Chiny, Japonia, Indie. Ludy i państwa afrykańskie.

Wielkie odkrycia geograficzne. Wynalazki techniczne, udoskonalenie żeglugi. Przyczyny wypraw: gospodarcze i polityczne. Wyprawy Portugalczyków w XV wieku. Oplyniecie Afryki. Henryk Żeglarz, Bartolomeo Diaz, dotarcie drogą morską do Indii — 1498. Vasco da Gama. Wyprawa Kolumba, odkrycie Ameryki — 1492. Wyprawa Magellana, oplyniecie kuli ziemskiej (1519—1522). Wyprawy konkwistadorów (Cortez, Pizarro).

Dualizm w rozwoju ekonomicznym Europy. Przyczyny dualizmu (droga kapitalizmu i refeudalizacji) w rozwoju ekonomicznym Europy. Zmiany w podziale dochodów i aktywizacja ekonomiczna szlachty. Formy: ogradzania (w Anglii), ekspansja kolonialna (w Hiszpanii i Portugalii), folwark pańszczyźniany (w Polsce) — zależne od czynników lokalnych. Nowa szlachta.

Miasta i rozwój handlu. Dalszy postęp urbanizacji. Rozwój mieszczaństwa. Ośrodki produkcyjne. Wzrost gospodarczy Anglii. Rozszerzanie się kontaktów handlowych. Handel a odkrycia geograficzne. Kruszec i rewolucja cen.

Konflikty klasowe i nowa ideologia polityczna. Kształtowanie się nowożytnej ideologii politycznej (Machiavelli, Morus, Bodin). Konflikty klasowe.

II. REFORMACJA I KONTRREFORMACJA W EUROPIE — (3 godz.)

Rozwój ruchu reformacyjnego. Klasowe źródła reformacji i jej program społeczny. Reformacja w Niemczech. Wystąpienie Lutra — 1517. Tomasz Münzer i wojna chłopska (1525). Kalwin. Reformacja w Anglii, Francji i krajach skandynawskich.

Kościół w walce z reformacją. Kontrreformacja. Sobór trydencki. Działalność inkwizycji; indeks ksiąg zakazanych. Jezuiti.

III. RZECZPOSPOLITA „ZŁOTEGO WIEKU“ A EUROPA — (10 godz.)

Konflikt polsko-krzyżacki. Panowanie Kazimierza Jagiellończyka. Wojna Polski z Zakonem Krzyżackim (1454—1466). Pokój toruński i odzyskanie Pomorza Gdańskiego — 1466. Likwidacja państwa zakonnego w Prusach: hołd pruski — 1525.

Moskwa w XV i XVI wieku. Wyzwalanie się ziem ruskich z jarzma mongolskiego. Jednoczenie tych ziem przez Moskwę. Rywalizacja z Litwą o ziemie ruskie. Rządy Iwana Groźnego. Wojny z Rzeczpospolitą o Inflanty. Początki kolonizacji Syberii.

Polska wobec wielkich problemów politycznych Europy. Jagiellonowie na tronie Czech i Węgier; rywalizacja z Habsburgami. Polska wobec konfliktu francusko-habsburskiego i ekspansji tureckiej. Sekularyzacja Inflant. Inflanty przedmiotem konfliktu międzynarodowego.

Szlachta folwarczna i podstawy jej bytu. Eksport zboża i wzrost poddaństwa oraz ucisk chłopów. Polska spichlerzem Europy. Rozwój gospodarczy kraju.

Kształtowanie się demokracji szlacheckiej. Przywileje szlacheckie. Sejm. Walka z możnowładztwem o egzekucję praw i dóbr. Polityka wewnętrzna dwóch ostatnich Jagiellonów. Ideologia polityczna szlachty. Rozwój świadomości narodowej (J. Ostroróg, J. Łaski, M. Rej).

Reformacja w Polsce. Luteranie, kalwini, arianie. Tolerancja religijna — konfederacja warszawska — 1573. Polska — „państwem bez stosów”.

Początki Rzeczypospolitej obojga narodów. Unia polsko-litewska w 1569 — granice i organizacja Rzeczypospolitej. Wolna elekcja: Artykuły henrykowskie i Pacta conventa. Rządy i wojny Stefana Batorego.

Kultura i sztuka renesansowa w Polsce. Laicyzacja kultury i rozwój pierwiastków narodowych. Elementy rodzime i wpływy zewnętrzne. Rozwój nauki (astronomia, medycyna, historiografia). Architektura i sztuka Odrodzenia w Polsce. Wkład Polski do kultury i nauki europejskiej (Kopernik, Modrzewski).

IV. EUROPA W XVII WIEKU — (3 godz.)

Wojna trzydziestoletnia — 1618—1648. Habsburgowie ostoją feudalizmu i reakcji katolickiej. Geneza wojny. Bitwa pod Białą Górą. Pokój westfalski (1648) i nowa mapa polityczna Europy.

Absolutyzm we Francji. Rozwój absolutyzmu za Richelieu i Ludwika XIV. Dwór królewski. Organizacja nowożytnej administracji i siły zbrojnej. Merkantylizm (Colbert). Rozwój manufaktur. Przewaga polityczna i wpływy kulturalne Francji w Europie.

Nowe prądy w literaturze i sztuce. Barok i jego rozprzestrzenienie się. Kultura baroku w Polsce. Promieniowanie polskiej kultury barokowej na kraje sąsiednie.

Rewolucja burżuazyjna w Anglii. Purytanizm jako ideologia społeczno-polityczna. Stuartowie w walce z parlamentaryzmem. Wybuch rewolucji — 1640, wojna domowa i obalenie monarchii 1649. Radykalne ruchy plebejskie.

Dyktatura Cromwella i restauracja monarchii. Protektorat Cromwella i wzrost potęgi Anglii (Akt Nawigacyjny). Powrót Stuartów. Przewrót 1688 roku. Burżuazyjna monarchia parlamentarna. Międzynarodowe znaczenie rewolucji angielskich.

V. RZECZPOSPOLITA W XVII WIEKU — (8 godz.)

Sytuacja wewnętrzna Polski. Społeczne i polityczne konsekwencje unii lubelskiej: rozwój gospodarki latyfundiальной, wzrost przewagi magnaterii, zaostrzenie się konfliktów społecznych i narodowościowych. Początki regresu gospodarczego. Dynastia Wazów na tronie polskim. Próby umocnienia władzy królewskiej.

Interwencja polsko-szwedzka w Rosji. Kryzys w Rosji na przełomie XVI i XVII wieku. Wojna chłopska. Interwencja obca w Rosji i przewaga Polski. Bitwa pod Kluszyńem i zajęcie Moskwy — 1610. Ogólnonarodowe powstanie w Rosji i zakończenie wojny (traktat dywiliński, 1619).

Wojny polsko-szwedzkie i ich przyczyny. Wojna w Inflantach na początku XVII wieku i zwycięstwo polskie pod Kircholmem (1605). Wojna polsko-szwedzka na Pomorzu. Bitwa pod Oliwą (1627). Rozejm polsko-szwedzki w Sztumskiej Wsi.

Konflikt polsko-turecki. Turcja wobec państw Europy. Stosunki polsko-tureckie w XVI w. Geneza konfliktu polsko-tureckiego w wieku XVII. Wojna polsko-turecka 1620—1621 (Cecora, Chocim).

Ukraina w walce o niepodległość. Konflikty społeczne, religijne i narodowościowe na Ukrainie. Powstanie kozackie pod wodzą Chmielnickiego 1648. Ugoda perejasławska i przyłączenie Ukrainy do Rosji (1654). Wojna z Rosją o Ukrainę. Ugoda hadziacka (1658). Różem w Andruszowie (1667).

Najazd szwedzki na Polskę (1655). Sukcesy militarne Szwedów. Ogólnonarodowe powstanie przeciw Szwedom. Rola Czarnieckiego. Dalszy przebieg wojny. Utrata lenna pruskiego 1657. Pokój oliwski 1660.

Wojny z Turcją. Najazd turecki na Polskę (1672). Bitwa pod Chocimiem (1673). Wzrost zagrożenia tureckiego. Jan Sobieski na tronie Polski. Bitwa pod Wiedniem — 1683. Traktat karłowicki — 1699.

VI. POLSKA I JEJ SĄSIEDZI W PIERWSZEJ POŁOWIE XVIII WIEKU — (5 godz.)

Rosja w dobie wojny północnej. Wojny chłopskie w Rosji i ich charakter. Umacnianie się władzy centralnej. Polsko-rosyjskie kontakty kulturalne. Reformy Piotra I. Wojna północna i jej międzynarodowe znaczenie. Wzrost znaczenia politycznego Rosji w Europie i w Azji.

Zachodni sąsiedzi Polski. Rozwój terytorialny państwa prusko-brandenburskiego. Utworzenie Królestwa Pruskiego (1701). Fryderyk II. Wzrost siły militarnej Prus. Zabór Śląska przez Prusy (1740). Wielonarodowościowa monarchia habsburska. Centralizacja rządów za Marii Teresy. Ucisk narodowościowy. Antagonizm prusko-austriacki. Wojna siedmioletnia.

Ingerencja państw ościennych w sprawy polskie. Najazd szwedzki w okresie wojny północnej. Konfederacja tarnogrodzka, sejm „niemy” 1717. Porozumienie sąsiadów przeciw Polsce; układ poczdamski (1720), traktat Loewenwolda (1732).

Stosunki wewnętrzne w Polsce za rządów saskich. Sytuacja gospodarcza i konflikty społeczne, rozkład aparatu państwowego, ogólny upadek kultury, fanatyzm religijny. Pierwsze programy reform. Leszczyński i Konarski.

VII. OŚWIECENIE W EUROPIE — (3 godz.)

Filozoficzna i polityczna ideologia Oświecenia. Pojęcie Oświecenia. Podłoże historyczne przemian w sferze świadomości. Racjonalizm. Światły absolutyzm. Krytyka religii. Encyklopedyści we Francji.

Rozwój nauki. Początki nowoczesnej fizyki i chemii. Wynalazki a praktyka.

Życie literackie i artystyczne Oświecenia. Nowe wzory życia codziennego. Zdobycze kultury materialnej. Rozkwit muzyki. Rokoko. Klasycyzm. Literatura piękna na usługach ideologii Oświecenia.

VIII. ROZWÓJ EKSPANSJI KOLONIALNEJ PAŃSTW EUROPEJSKICH — (1 godz.)

Upadek znaczenia Hiszpanii i Portugalii jako potęg kolonialnych. Posiadłości zamorskie Holandii. Rywalizacja Anglii i Francji w koloniach. Opanowanie Australii przez Anglików.

IX. POWSTANIE STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI PÓŁNOCNEJ — (1 godz.)

Kolonie angielskie w Ameryce Północnej. Eksterminacja Indian. Niewolnictwo Murzynów. Przyczyny wojny o niepodległość w koloniach angielskich. Deklaracja niepodległości — 1776. Stosunek Europy (rządy i bojownicy) do wojny. Konstytucja Stanów Zjednoczonych (1787).

X. REWOLUCJA PRZEMYSŁOWA W ANGLII — POCZĄTKIEM NOWOCZESNEJ INDUSTRIALIZACJI ŚWIATA — (1 godz.)

Rozwój gospodarczy Anglii. Odkrycia naukowe i wynalazki techniczne. Zastosowanie techniki w produkcji. Powstanie klasycznej ekonomii politycznej.

XI. PRÓBY REFORM RZECZYPOSPOLITEJ. PIERWSZY ROZBIÓR POLSKI — (3 godz.)

Polska w latach 1764—1775. Reformy sejmu konwokacyjnego i elekcja Stanisława Augusta Poniatowskiego. Konfederacja barska. Pierwszy rozbiór Polski — 1772. Konserwatywna magnateria narzędziem obcej przemocy. Reformy sejmu rozbiorowego. Rada Nieustająca. Komisja Edukacji Narodowej.

Przemiany społeczno-gospodarcze. Wzrost gospodarczy. Przemiany w rolnictwie. Struktura wsi. Walka klasowa chłopów. Rozwój manufaktur. Odradzanie się miast; handel, banki. Życie codzienne.

Kultura Oświecenia w Polsce. Rozwój nauki. Literatura, publicystyka. Działalność Komisji Edukacji Narodowej na polu reformy oświaty. Reforma uniwersytetów (Kollataj). Teatr, architektura, malarstwo.

XII. WIELKA BURŻUAZYJNA REWOLUCJA WE FRANCJI (1789—1794) — (3 godz.)

Początki rewolucji. Społeczno-ekonomiczne i polityczne przesłanki rewolucji. Zwołanie Stanów Generalnych. Przekształcenie Stanów Generalnych w Zgromadzenie Narodowe. Zburzenie Bastylii — 14 VII 1789. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela. Konstytucja — 1791.

Walka z interwencją i dyktatura jakobinów. Aktywizacja mas ludowych. Żyrondyści. Jakobini. Najazd prusko-austriacki. Obalenie monarchii i ogłoszenie republiki — 1792. Powstrzymanie najazdu przez armię rewolucyjną. Stracenie króla. Rewolucyjno-demokratyczna dyktatura jakobinów, jej osiągnięcia i błędy. Walka z kontrrewolucją.

Schylek rewolucji. Przewrót 9 thermidora 1794 i opanowanie władzy przez kontrrewolucyjną burżuazję. Terror termidorański. „Sprzysiężenie równych”. Międzynarodowe znaczenie rewolucji burżuazyjnej we Francji.

XIII. WALKA O UTRZYMANIE NIEPODLEGŁOŚCI I REFORMĘ RZECZYPOSPOLITEJ. UPADEK RZECZYPOSPOLITEJ — (5 godz.)

Sejm Wielki i Konstytucja 3 Maja. Zaostrzenie się stosunków między państwami zabórczymi na tle kwestii wschodniej. Sejm 1788 i jego zadanie. Kuźnica Kołłątajowska. Sprawa mieszczan i prawo o miastach. Stosunek państw ościennych do reformy. Przymierze prusko-polskie. Konstytucja 3 Maja 1791.

II rozbiór Polski — 1793. Wojna polsko-rosyjska 1792 roku. Konfederacja targowicka i II rozbiór Polski. Rządy targowiczán. Emigracja.

Powstanie Kościuszkowskie — 24.III.1794. Wybuch powstania i jego zasięg. Kościuszko. Rola mieszczán, mas plebejskich i chłopów w powstaniu. Sprawa chłopska. Uniwersał połaniecki. Współdziałanie Prus z Rosją. Międzynarodowe znaczenie powstania.

III rozbiór Polski — 1795. Międzynarodowe tło II i III rozbióru: walka z wpływami rewolucyjnej Francji.

Zewnętrzne i wewnętrzne przyczyny upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Rola obcej ingerencji w paraliżowaniu reform ustrojowych. Społeczno-gospodarcze przyczyny słabości militarnej Polski. Rozbiory zahamowaniem tempa rozwoju społecznego Polski. Likwidacja odradzającego się państwa polskiego skutkiem obcej interwencji.

XIV. OKRES NAPOLEOŃSKI (1799—1815) — (4 godz.)

Konsulat we Francji i walki Polaków na emigracji. Zamach stanu Napoleona Bonapartego — 1799. Konsulat — formą dyktatury wojskowej. Legiony Dąbrowskiego; ideologia demokratyczna i niepodległościowa. Udział w walkach republiki francuskiej. San Domingo i likwidacja Legionów.

Organizacja cesarstwa napoleońskiego w Europie. Zmiany gospodarczo-społeczne w Europie. Wojna 1806/7 i blokada kontynentalna. Najazd na Hiszpanię.

Księstwo Warszawskie. Powstanie Księstwa Warszawskiego — 1807. Konstytucja i sprawa chłopska. Kodeks napoleoński. Wojna

1809. Udział Księstwa w wojnach napoleońskich. Księstwo Warszawskie próba odbudowy państwa polskiego.

Upadek Napoleona i historyczne znaczenie okresu napoleońskiego. Wojna 1812—1813. Upadek Napoleona. Znaczenie okresu napoleońskiego dla Europy. Podważenie ustroju feudalnego, wprowadzenie burżuazyjnego prawodawstwa, ustalenie podstaw nowożytnego państwa.

KLASA III

(3 godziny tygodniowo)

I. WALKA SIŁ REWOLUCYJNYCH I NARODOWOWYZWOLEŃCZYCH PRZECIWIW REAKCJI (1815—1848) — (6 godz.)

Kongres wiedeński i system reakcji w Europie. Zadania kongresu wiedeńskiego. „Sto dni” Napoleona. Najważniejsze postanowienia kongresu. „Święte Przymierze”. Utworzenie Królestwa Polskiego, Rzeczypospolitej Krakowskiej i Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Zmiany granic zaborów.

Walka przeciw „Świątemu Przymierzu” w latach 1815—1830. Liberalizm i romantyzm. Rozwój tajnych organizacji. Karbonariusze. Ruchy studenckie i rewolucyjne w Niemczech i we Włoszech. Powstanie dekabrystów w Rosji. Walka o niepodległość Grecji. Rewolucja lipcowa we Francji 1830.

Rozwój kapitalizmu przemysłowego w Anglii i we Francji. Pogłębienie rewolucji przemysłowej w Anglii: upowszechnienie maszyny parowej, mechanizacja przemysłu tekstylnego. Przewrót w komunikacji. Rozwój przemysłu we Francji. Zmiany w strukturze społecznej.

Powstanie socjalizmu utopijnego. Położenie klasy robotniczej w Anglii i we Francji. Powstanie w Lyonie. Francuski i angielski socjalizm utopijny (Saint-Simon, Fourier, Owen). Ruch czartystów w Anglii i jego historyczne znaczenie.

Odrodzenie narodowe wśród Słowian. Początek odrodzenia narodowego Czechów i Słowian południowych. Kontakty między rewolucjonistami krajów słowiańskich. Odzwierciedlenie dążeń rewolucyjnych i narodowych w literaturze i sztuce.

Królestwo Polskie w latach 1815—1830. Konstytucja 1815. Kryzys rolnictwa. Popieranie przez rząd rozwoju przemysłu, górnictwa i hutnictwa. Znaczenie rynku wschodniego. Szkolnictwo w Królestwie. Rozwój szkolnictwa polskiego (Wilno i Krzemieniec).

Polityka caratu. Tajne związki. Łamanie konstytucji w Królestwie Polskim. Legalna opozycja sejmowa i tajne związki. Łukasiński i Towarzystwo Patriotyczne (kontakty z rewolucjonistami rosyjskimi).

Powstanie Listopadowe. Wybuch powstania — 29 listopada 1830. Dyktatura Chłopickiego. Rząd Narodowy, jego oblicze społeczne i polityczne. Opór szlachty przeciw rozwiązaniu sprawy chłopskiej.

Wojna polsko-rosyjska 1831. Główne działania wojenne. Udział w powstaniu Polaków spoza Królestwa Polskiego. Rewolucyjny ruch 15 sierpnia w Warszawie. Upadek powstania i jego znaczenie w dziejach narodu polskiego. Rządy i ludy Europy wobec powstania. Potępienie powstania przez papieża.

Wielka Emigracja. Główne ośrodki i obozy polityczne na emigracji. Obóz konserwatywny. Lelewel. Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Gromady Ludu Polskiego. Współpraca rewolucyjnych ośrodków emigracji polskiej z międzynarodowymi organizacjami rewolucyjnymi. Życie umysłowe na emigracji.

Królestwo po Powstaniu Listopadowym. Statut organiczny. Represje i prześladowania. Kryzys w przemyśle i jego przezwyciężenie. Wzrost kapitalizmu w rolnictwie. Rugi i reformy czynszowe. Wzrost liczebny proletariatu miejskiego oraz inteligencji miejskiej.

Działalność spiskowa w kraju. Związek emigracji z krajem — emisariusze. Wyprawa J. Zaliwskiego. Sz. Konarski. Związek Chłopski ks. Piotra Ściegiennego. Związek Plebejuszy.

Ziemie polskie pod zaborem pruskim (1815—1846). Pruska droga rozwoju kapitalizmu. Odrodzenie narodowe Śląska, Warmii i Mazur. G. Gizewiusz, K. C. Mrongowiusz. Życie społeczne i kulturalne w Poznańskim. K. Marcinkowski.

Rzeczpospolita Krakowska i Galicja (1815—1846). Rzeczpospolita Krakowska jako łącznik między ziemiami polskimi. Represje państw zaborezych po upadku powstania listopadowego. Zacofo-

nie gospodarcze, kulturalne i polityczne Galicji. Ucisk pańszczyźniany. Ossolineum. Organizacje tajne.

Powstanie Krakowskie. Plan ogólnego powstania we wszystkich trzech zaborach. Wybuch powstania w Krakowie 1846. Działalność Dembowskiego. Program Rządu Narodowego, jego dekrety. Powstanie chochołowskie. Wykorzystanie przez rząd austriacki ruchu chłopskiego dla stłumienia powstania w Galicji.

III. POWSTANIE SOCJALIZMU NAUKOWEGO — (2 godz.)

Warunki historyczne powstania teorii socjalizmu naukowego. Marks i Engels. Powstanie Związku Komunistów. Manifest komunistyczny 1848; jego założenia i znaczenie dla dalszego rozwoju ruchu robotniczego.

IV. „WIOSNA LUDÓW“ W EUROPIE I NA ZIEMIACH POLSKICH — (5 godz.)

Rewolucja 1848 we Francji. Rewolucja lutowa, jej przyczyny i charakter. Powstanie robotnicze w czerwcu 1848 r. Objęcie władzy przez Ludwika Napoleona Bonapartego. Drugie cesarstwo.

Rewolucja 1848 w Niemczech. Sytuacja w Niemczech przed Wiosną Ludów. Koncepcje zjednoczenia Niemiec. Wybuch rewolucji w Prusach i innych państwach niemieckich. Parlament frankfurecki. Upadek rewolucji.

Wiosna Ludów w cesarstwie austriackim. Ruchy rewolucyjne i narodowowyzwoleńcze w Austrii. Wybuch powstania w Wiedniu. Uwłaszczenie chłopów.

Powstania we Włoszech i na Węgrzech. Powstanie narodowe na Węgrzech. Udział Polaków (Bem i Dembiński). Interwencja Rosji carskiej. Rewolucja we Włoszech, walka o ich zjednoczenie. Interwencja Austrii i klęska rewolucji.

Sprawa polska w okresie Wiosny Ludów. Powstanie w Poznaniu (L. Mierosławski, J. Krotowski-Krauthofer). Upadek powstania. Sytuacja w Galicji. Uwłaszczenie chłopów. Udział Polaków w europejskich ruchach rewolucyjnych 1848—1849.

V. ZJEDNOCZENIE WŁOCH — (1 godz.)

Sytuacja gospodarcza i polityczna Włoch w połowie XIX w. Rola Piemontu. Rola Francji. Powstanie Królestwa Włoskiego 1860. Dal-
sze etapy zjednoczenia Włoch. Likwidacja Państwa Kościelnego (1870).
Znaczenie zjednoczenia.

VI. POWSTANIE STYCZNIOWE — (4 godz.)

Wojna krymska i jej następstwa. Klęska Rosji w wojnie krymskiej. Zniesienie poddaństwa i uwłaszczenie chłopów w Rosji. Walka rewolucyjnych demokratów z caratem.

Sytuacja w Królestwie przed wybuchem powstania. Rozwój gospodarczy Królestwa. Pierwsze manifestacje warszawskie. Walka chłopów o zniesienie pańszczyzny i o ziemię. Aleksander Wielopolski. „Biali” i „czerwoni”. Współpraca rewolucjonistów polskich i rosyjskich. Branka.

Wybuch powstania — 22.I.1863. Manifest Rządu Narodowego. Wewnętrzne walki o kierownictwo i społeczny charakter powstania. Charakter i przebieg działań bojowych. Udział Polaków spoza Królestwa Polskiego.

Dyktatura Traugutta. Romuald Traugutt na czele powstania. Rządy i ludy Europy wobec powstania. Negatywny stosunek papieżstwa. Udział w powstaniu rewolucjonistów rosyjskich i innych narodowości. Ukaz carski o uwłaszczeniu i jego następstwa. Upadek powstania i jego skutki dla narodu polskiego.

VII. PIERWSZA MIĘDZYNARODÓWKA — (1 godz.)

Ruch robotniczy w latach pięćdziesiątych i początku sześćdziesiątych XIX w. Powstanie I Międzynarodówki — 1864. Stanowisko Marksa w Pierwszej Międzynarodówce. Pierwsza Międzynarodówka a sprawa polska.

VIII. WOJNA DOMOWA W STANACH ZJEDNOCZONYCH AP — (1 godz.)

Rozwój terytorialny Stanów Zjednoczonych w okresie 1783—1867. Niewolnictwo Murzynów. Wzrost różnic gospodarczych między Północą a Południem. Abolicjonizm. Prezydentura Lincolna, Secesja Południa. Wybuch wojny — 1861. Problem murzyński. Konsekwencje wojny domowej.

IX. ZJEDNOCZENIE NIEMIEC PRZEZ PRUSY — (2 godz.)

Niemcy w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XIX w. Sytuacja gospodarcza i polityczna. Charakterystyka roli politycznej junkrów (Bismarck). Wojny z Danią i Austrią. Powstanie Związku Pn. Niemieckiego i Austro-Węgier (1867). Wojna francusko-pruska. Powstanie cesarstwa niemieckiego — 1871. Konsekwencje odgórnego zjednoczenia Niemiec „krwią i żelazem”. „Kulturkampf”.

X. KOMUNA PARYSKA — (2 godz.)

Kapitulacja Francji republikańskiej przed Niemcami. Sytuacja w Paryżu i proklamowanie Komuny — 1871. Reformy Komuny. Przywódca. Udział Polaków w obronie Komuny. Klęska. Znaczenie Komuny Paryskiej w dziejach ruchu robotniczego.

XI. ROZWÓJ KAPITALIZMU WOLNOKONKURENCYJNEGO I JEGO PRZEJŚCIE W FAZĘ IMPERIALIZMU — (7 godz.)

Systemy ustrojowe w Europie. Ustrój społeczno-polityczny w Rosji. Monarchie konstytucyjne (Anglia). Republiki (Francja). Upowszechnienie się systemu rządów parlamentarnych. Wpływ monopolu na politykę wewnętrzną i zagraniczną w poszczególnych systemach.

Ruch robotniczy. Koncentracja przemysłu i rozwój monopolu. Sytuacja klasy robotniczej w krajach rozwiniętych i średnio zaawansowanych. Powstanie i rozwój masowych partii robotniczych.

Powstanie II Międzynarodówki. Kongres paryski — 1889 i utworzenie II Międzynarodówki. Walka w II Międzynarodówce dwóch tendencji: rewolucyjnej i oportunistycznej. Początek i rozwój ruchu robotniczego w Rosji. Działalność Lenina.

Ekspansja kolonialna i rywalizacja mocarstw. Polityka kolonialna Francji i Anglii. Rywalizacja mocarstw o strefy wpływów. Podział terytorialny świata. Dążenia Niemiec, Włoch, Japonii i USA do nowego podziału świata. Wielkie konflikty międzynarodowe (podział Chin, wojna rosyjsko-japońska).

Rozwój nauki i techniki. Osiągnięcia nauk przyrodniczych. Nowe wynalazki i ich zastosowanie w przemyśle i komunikacji. Osiągnięcia nauk społecznych: ekonomia, historia, socjologia.

Rozwój kultury. Realizm i naturalizm w literaturze i sztuce. Zaczątki literatury proletariackiej. Odwrót od realizmu i nowe kierunki w literaturze i sztuce na przełomie XIX i XX w.: symbolizm, impresjonizm.

XII. ZIEMIE POLSKIE W DRUGIEJ POŁOWIE XIX i NA POCZĄTKU XX WIEKU — (6 godz.)

Stosunki gospodarcze w trzech zaborach i zmiany w strukturze społecznej. Przyczyny szybkiego rozwoju wielkiego przemysłu na Śląsku. Przemysł w Królestwie Polskim i jego związki z rynkiem rosyjskim. Słabe uprzemysłowienie Galicji i Poznańskiego. Rozwój rolnictwa. Zmiany w strukturze społecznej. Urbanizacja.

Polityka zaborców wobec narodu polskiego. Represje w Królestwie, na Litwie i Białorusi wobec uczestników Powstania Styczniowego. Rusyfikacja. Germanizacja i „kulturkampf” w zaborze pruskim. „Rugi pruskie”. Komisja kolonizacyjna. Hakata. Ustawa o wywłaszczeniu. Autonomia Galicji i jej funkcjonowanie.

Ugodowa polityka klas posiadających. Rozwarstwienie szlachty. Wzrost znaczenia burżuazji i jej wewnętrzne zróżnicowanie. Tendencje ugodowe w Królestwie i w Poznańskim. Rządy konserwatystów w Galicji. Trójlojalizm.

Walka Polaków z germanizacją. Obrona polskiego stanu posiadania w zaborze pruskim. Walka o ziemię (Drzymała). Walka o polskość na Górnym Śląsku, Mazurach, Warmii i Pomorzu (K. Miarka, W. Kętrzyński, M. Kajka).

Rola kultury polskiej w procesie odrodzenia narodowego. Działalność stowarzyszeń społecznych, oświatowych, naukowych i gospodarczych. Tajne nauczanie. Rozwój nauki i sztuki polskiej. Rozwój literatury polskiej i jej rola w społecznym i politycznym życiu narodu. Walka z rusyfikacją.

Powstanie nowoczesnych ruchów politycznych. Praca organiczna w Królestwie i Wielkopolsce. Pozytywizm warszawski. Odrodzenie się ruchu niepodległościowego. Liga Polska. Liga Narodowa. Niepodległościowe aspiracje społeczeństwa polskiego.

XIII. RUCH ROBOTNICZY I LUDOWY NA ZIEMIACH POLSKICH — (4 godz.)

Narodziny ruchu robotniczego. Liczebny wzrost klasy robotniczej i jej położenie. Pierwsze kółka socjalistyczne w Królestwie. Powstanie i działalność „Wielkiego Proletariatu”. Powiązanie z ruchem rewolucyjnym w Rosji. Proces 29 proletariatszyków.

Przemiany gospodarcze i społeczne. Różnice w rozwoju gospodarczym ziem polskich w trzech zaborach. Koncentracja produkcji i kapitału. Wzrost znaczenia politycznego burżuazji. Trudna sytuacja robotników. Strajki formą walki klasowej. Stosunki społeczne na wsi. Emigracja zarobkowa.

Dwa nurty w klasowym ruchu robotniczym. Sytuacja w polskim ruchu robotniczym po upadku partii Proletariat. Bunt łódzki (1892) i jego znaczenie. Podłoże rozbicia w polskim ruchu robotniczym. PPS i SDKPiL — ideologia, działalność. Ruch socjalistyczny w zaborze pruskim i austriackim.

Rozwój ruchu ludowego w Galicji. Działalność B. i M. Wyśłouchów. Walka o demokratyczny program ruchu ludowego i o ekonomiczne i polityczne wyzwolenie chłopów polskich. Rozłam w PSL.

XIV. REWOLUCJA 1905—1907. ZIEMIE POLSKIE W PRZEDEDNIU I WOJNY ŚWIATOWEJ — (4 godz.)

Wybuch rewolucji 1905. Rewolucja 1905 w Rosji. Rola Lenina i bolszewików. Mieńszewicy i eserowcy. Wpływ wypadków w Rosji na sytuację w Królestwie Polskim. Demonstracje polityczne. Strajk szkolny. Strajki chłopskie. PPS i SDKPiL w okresie rewolucji 1905. Bund. Strajk powszechny. Stanowisko Narodowej Demokracji.

Upadek i znaczenie rewolucji 1905—1907. Ustępstwa władz carskich. Cofnięcie się fali rewolucyjnej w 1906. Rozłam w PPS. Kryzys i upadek rewolucji. Galicja i zabór pruski wobec rewolucji. Społeczny i narodowy charakter rewolucji 1905—1907 na ziemiach polskich.

Sytuacja polityczna w przededniu wojny światowej. Polityka zaborców. Dwie orientacje. Emancypacja ruchu ludowego w Królestwie. Zbliżenie między SDKPiL i PPS-Lewicą. Narodowa Demokracja w zaborze pruskim. Walka o reformę wyborczą w Galicji. Ruch niepodległościowy w Galicji.

Kultura okresu Młodej Polski. Oświata, prasa, nauka, literatura, teatr, sztuki plastyczne, architektura i muzyka. Kultura a problemy społeczne epoki i perspektywy niepodległości.

XV. PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA (1914—1918) — (2 godz.)

Geneza pierwszej wojny światowej. Podstawowe sprzeczności między mocarstwami na przełomie XIX i XX stulecia. Trójprzymierze i Trójporozumienie. Wyścig zbrojeń. Balkany. Sarajewo. Kryzys II Międzynarodówki. Stanowisko lewicy socjalistycznej wobec wojny.

Przebieg głównych działań wojennych w okresie od 1914—1917. Wybuch wojny. Państwa centralne i koalicja. Plany strategiczne walczących stron. Działania wojenne na głównych frontach. Wojna pozycyjna. Blokada państw centralnych. Przewrót w technice wojennej (wojna powietrzna i podwodna, użycie broni chemicznej, czołgi).

XVI. WIELKA SOCJALISTYCZNA REWOLUCJA PAŹDZIERNIKOWA ZAKOŃCZENIE PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ — (4 godz.)

Rewolucja lutowa w Rosji 1917. Obalenie caratu. Dwuwładza. Trudności wewnętrzne i spadek wpływów Rządu Tymczasowego. Przygotowania partii bolszewickiej do przejęcia władzy. Tezy kwietniowe Lenina. Walka partii bolszewików o pozyskanie mas.

Rewolucja Październikowa. Partia bolszewików z Leninem na czele — organizatorem rewolucji proletariackiej. Leninowski plan zbrojnego powstania. Wybuch rewolucji — 7 listopada 1917. Zdobywanie władzy przez klasę robotniczą i ustanowienie dyktatury proletariatu.

Zwycięstwo rewolucji. Pierwsze dekrety władzy radzieckiej: dekret o pokoju i dekret o ziemi, ich przełomowe znaczenie. Deklaracja praw narodów Rosji. Udział Polaków w rewolucji. Historyczne znaczenie Rewolucji Październikowej.

Zakończenie pierwszej wojny światowej. Przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny. Klęska państw centralnych. Zawieszenie broni — 11.XI.1918. Rewolucja w Niemczech w 1918 i rola Związku Spartakusa. Powstanie Republiki Rad na Węgrzech. Rozpad monarchii austro-węgierskiej.

XVII. SPRAWA POLSKA W CZASIE PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ — (3 godz.)

Orientacje polityczne w Polsce. Oparcie się na państwach centralnych, oparcie się na koalicji. Orientacja rewolucyjna. Tworzenie się organizacji o charakterze wojskowym. Działania wojenne na ziemiach polskich. Rządy okupantów. Zniszczenia wojenne ziem polskich. Tragedia Polaków walczących w armiach zaborecych.

Państwa centralne i Ententa a sprawa polska. Stanowisko państw walczących wobec sprawy polskiej w chwili wybuchu wojny. Akt 5 listopada 1916. Umieędzynarodowienie sprawy polskiej. Państwa koalicji a niepodległość Polski. Orędzie Wilsona. Polskie formacje wojskowe w kraju i za granicą (legiony, armia polska we Francji, formacje wojskowe w Rosji).

Rewolucja Październikowa a niepodległość Polski. Decydujące znaczenie Rewolucji Październikowej dla rozwiązania sprawy polskiej. Uchwała rządu radzieckiego o unieważnieniu układów i aktów wynikających z rozbiorów Polski (1918).

XVIII. ODBUDOWA PAŃSTWA POLSKIEGO — II RZECZPOSPOLITA — (5 godz.)

Odradzanie się niepodległego państwa polskiego. Przesłanki odbudowy niepodległej Polski: walka narodowowyzwoleńcza narodu polskiego, rewolucja w Rosji, klęska wojenna mocarstw centralnych. Rozbrajanie zaborców. Tworzenie lokalnych ośrodków państwowości polskiej. Utworzenie rządu w Lublinie — 7.XI.1918. Naczelna Rada Ludowa w Poznańskim. Zwycięskie powstanie w Wielkopolsce.

Walka o władzę. Objęcie władzy przez Józefa Piłsudskiego. Powstanie rządu centralnego i jego pierwsze dekrety. Rady delegatów robotniczych. Walki na kresach. Walki z Ukraińcami o Lwów.

Ugrupowania polityczne. Powstanie — 16.XII.1918 i działalność KPRP. Zjazd zjednoczeniowy PPS. Sytuacja w ruchu ludowym. Partie burżuazyjne.

Wojna polsko-radziecka 1920. Geneza wojny. Wyprawa Piłsudskiego na Kijów. Bitwa warszawska. Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski w Białymstoku. Traktat ryski 1921.

Ustalenie granic Polski. Postanowienia traktatu wersalskiego w sprawie granic Polski. Wolne Miasto Gdańsk. Plebiscyty na Warmii, Mazurach i na Górnym Śląsku. Powstania śląskie (1919—1921). Sprawa Zaolzia. Konflikt z Litwą.

Polska państwem niepodległym. Historyczne znaczenie odzyskania niepodległości. Słabość sił rewolucyjnych. Klasowe oblicze II Rzeczypospolitej. Wielonarodowościowy charakter państwa źródłem jego słabości. Polacy poza granicami Rzeczypospolitej.

XIX. RZECZPOSPOLITA W LATACH 1921—1926 — (4 godz.)

Demokracja parlamentarna w Polsce. Konstytucja marcowa z 1921 i jej burżuazyjno-demokratyczny charakter. Walka prawy o władzę. Zamordowanie prezydenta Gabriela Narutowicza. Chjeno-Piast. Problemy rządów parlamentarnych w Polsce.

Początki integracji państwa. Zacieranie różnic w strukturze społecznej, politycznej i gospodarczej trzech terytoriów pozaborczych. Mniejszości narodowe. Zniszczenia wojenne.

Trudności odbudowy. Osiągnięcia pierwszego okresu. Zacofanie gospodarcze. Inflacja. Budowa portu Gdyni. Reforma walutowa. Wojna gospodarcza z Niemcami. Rozwój oświaty i nauki.

Problemy społeczne. Nasilenie walk klasowych. Strajki. II zjazd KPRP. Walka chłopów o ziemię. Reforma rolna 1925 i jej wyniki. Postępowe ustawodawstwo socjalne.

XX. ŚWIAT KAPITALISTYCZNY PO PIERWSZEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ. BUDOWA PODSTAW SOCJALIZMU W ZWIĄZKU RADZIECKIM — (5 godz.)

Nowy układ stosunków politycznych w świecie. Kongres paryski i traktat wersalski (1919). Powstanie nowych państw w Europie. Sprzeczności między mocarstwami. Liga Narodów.

Skutki wojny światowej. Gospodarcze i społeczne skutki wojny. Wzrost nastrojów rewolucyjnych i powstanie partii komunistycznych w krajach kapitalistycznych. Narastanie sił reakcji w skali międzynarodowej. Zwycięstwo faszyzmu we Włoszech.

Walka z kontrewolucją i interwencją. Powstanie Związku Socjalistycznych Republik Rad. Zwycięstwo wła-

dzy radzieckiej w walce z kontrrewolucją i interwencją mocarstw kapitalistycznych. Powstanie III Międzynarodówki 1919. Utworzenie ZSRR (1922). Odbudowa gospodarcza kraju.

Budowa podstaw socjalizmu w ZSRR. Choroba i śmierć Lenina — 1924. Stalin na czele partii. Walka z opozycją w partii. Industrializacja. Pierwsza pięciolatka (1928—1932). Kolektywizacja rolnictwa.

Niemcy w pierwszych latach po wojnie. Republika weimarska. Układ w Rapallo. Udział Stanów Zjednoczonych AP i Anglii w odbudowie potencjału gospodarczego i militarnego Niemiec. Początki hitleryzmu w Niemczech. Lokarno (1925).

XXI. KRYZYS DEMOKRACJI PARLAMENTARNEJ W POLSCE — (1 godz.)

Sytuacja międzynarodowa Polski. Przewrót majowy 1926 i jego geneza. Rządy autorytatywne Piłsudskiego. Ograniczenie roli sejmu. Utworzenie BBWR. Początek opozycji parlamentarnej. Opozycja rewolucyjna — KPP.

XXII. ŚWIAT KAPITALISTYCZNY W LATACH KRYZYSU — (1929—1933) — (2 godz.)

Wielki kryzys ekonomiczny. Światowy kryzys gospodarczy: finanse, przemysł, rolnictwo. Nasilenie ruchu strajkowego w Europie i na świecie (Stany Zjednoczone AP). Bezrobocie. Zmiany w sytuacji międzynarodowej. Próby wyjścia z kryzysu.

Dojście Hitlera do władzy. Faszyzm w Niemczech. Społeczno-polityczne przesłanki rozwoju faszyzmu w Niemczech. Kryzys i jego konsekwencje. Komunistyczna Partia Niemiec w walce z reakcją. Hitler kanclerzem Rzeszy. Terror hitlerowski w Niemczech. Kultura europejska a groźba faszyzmu.

XXIII. POLSKA W LATACH KRYZYSU I DEPRESJI (1929—1935) — (2 godz.)

Kryzys gospodarczy i stosunki społeczne w Polsce. Rozmiary i skutki kryzysu. Wzrost bezrobocia i nędzy. Wzmoczenie

opozycji legalnej (Centrolew) i rewolucyjnej (KPP) wobec rządów Piłsudskiego. Fala ruchu strajkowego w mieście i na wsi. Stosowanie przemocy przez sanację (proces brzeski, Bereza Kartuska, pacyfikacje).

Polityka zagraniczna Polski. Układy o nieagresji z ZSRR (1932) i o niestosowaniu przemocy z Niemcami (1934). Stosunki z Francją.

XXIV. ŚWIAT W PRZEDEDNIU WOJNY (1933—1939) — (3 godz.)

Front ludowy w walce z faszyzmem. Uchwały VII Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej i walka komunistycznych partii o ich realizację. Rewolucja i kontrrewolucja w Hiszpanii. Udział Polaków w obronie Republiki Hiszpańskiej.

Agresja faszystowska. Łamanie przez Niemcy postanowień traktatu wersalskiego (zbrojenia, remilitaryzacja Nadrenii). Porozumienie Rzym—Berlin—Tokio. Ugodowe stanowisko mocarstw zachodnich wobec zaborczości Włoch (Abisynia) i Niemiec (Austria, układ w Monachium, zabór Sudetów). Likwidacja państwa czechosłowackiego. Zabór Klajpedy i Albanii.

ZSRR w latach poprzedzających wojnę. Realizacja II i III planu pięcioletniego. Osiągnięcia w dziedzinie kultury. Pokojowe inicjatywy ZSRR.

XXV. POLSKA PRZED DRUGĄ WOJNĄ ŚWIATOWĄ — (5 godz.)

Walka sił postępowych o demokrację w Polsce. Elementy faszyzmu w konstytucji kwietniowej 1935. Śmierć Piłsudskiego. Aktywizacja sił prawicy: endecja i ONR. Obóz Zjednoczenia Narodowego. Wzrost nastrojów opozycyjnych w miastach i na wsi. Walka KPP o front ludowy. Strajki chłopskie — 1937. Opozycja centrowa — Front Morges. Ruch postępowej inteligencji. Rozwiązanie KPP.

Ożywienie gospodarcze. Próby przezwyciężenia słabości gospodarczej i militarnej państwa (COP). Polskie przygotowania obronne. Nauka polska i jej osiągnięcia w dziedzinie matematyki, fizyki, socjologii oraz filozofii. Rozwój techniki. Hamujące rozwój kraju czynniki ustrojowe i polityczne.

Kultura polska 1918—1939. Wprowadzenie powszechności nauczania, Szkolnictwo mniejszości narodowych. Reforma szkolna 1932

i jej skutki. Rozwój szkolnictwa wyższego. Literatura, teatr i sztuki plastyczne. Wybitni twórcy kultury polskiej. Intelktualiści wobec aktualnych problemów politycznych (Lwowski Kongres Kultury).

Sytuacja międzynarodowa Polski. Niemieckie żądania wobec Polski. Okrażenie Polski przez Niemcy. Gwarancje brytyjskie. Zerwanie przez rząd niemiecki paktu o nieagresji z Polską. Rokowania moskiewskie i przyczyny ich niepowodzeń. Zawarcie paktu o nieagresji między Niemcami a ZSRR. Sytuacja międzynarodowa w przededniu II wojny światowej.

KLASA IV

(2 godziny tygodniowo)

I. AGRESJA NIEMIEC NA POLSKĘ — POCZĄTEK DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ — (4 godz.)

Napad niemiecki na Polskę — początkiem II wojny światowej. Siły i środki obydwu stron w chwili rozpoczęcia działań. Społeczeństwo polskie w obronie niepodległości Ojczyzny. Wypowiedzenie wojny przez Francję i Wielką Brytanię — brak działań wojennych na Zachodzie. Pierwsza faza wojny obronnej Polski — 1—6.IX; bitwa graniczna. Poczta Gdańska. Westerplatte. Ludność cywilna w obronie Śląska.

Działania wojenne w okresie 7—17 września. Obrona Wybrzeża. Bitwa nad Bzurą. Zatrzymanie Niemców pod Warszawą. Wkroczenie Armii Radzieckiej na tereny Zachodniej Ukrainy i Białorusi. Opuszczenie obszaru państwa przez rząd i naczelne dowództwo.

Trzecia faza wojny obronnej: 18.IX—5.X. Obrona Warszawy i Modlina. Walki na froncie południowym. Kapitulacja Stolicy i Modlina. Upadek Helu. Bitwa pod Kockiem. Polityczne i wojskowe przyczyny klęski wrześniowej. Międzynarodowe aspekty Września. Powstanie rządu gen. Sikorskiego.

Bilans II Rzeczypospolitej. Powolne tempo rozwoju społeczno-gospodarczego — źródłem słabości militarnej państwa. Znikanie różnic międzyzaborowych i umacnianie świadomości ogólnonarodowej. Osiągnięcia kultury i nauki polskiej w okresie drugiej niepo-

dległości. Wielonarodowościowy charakter państwa polskiego źródłem tendencji dezintegracyjnych. Błędne koncepcje polityki zagranicznej — ich klasowe uwarunkowanie.

II. SYTUACJA MIĘDZYNARODOWA I DZIAŁANIA WOJENNE W PIERWSZYM OKRESIE WOJNY: WRZESIEŃ 1939—CZERWIEC 1941 — (3 godz.)

Rozwój sytuacji politycznej po wybuchu II wojny światowej. „Dziwna wojna”. Wojna radziecko-fińska. Agresja niemiecka na Danię i Norwegię. Żołnierze polscy pod Narwikiem. Walki na morzach.

Agresja niemiecka na Francję w 1940. Ofensywa niemiecka na Zachodzie (Holandia, Belgia, Francja). Wojsko polskie w kampanii francuskiej. Wejście Włoch do wojny. Kapitulacja wojsk i klęska Francji.

Bitwa o Wielką Brytanię. Inwazja na Bałkanach i w Afryce. Bitwa o Anglię, udział w niej Polaków. Napad Włoch na Grecję. Agresja Niemiec na Jugosławię i Grecję. Walki w Afryce Wschodniej i Północnej. Udział Polaków w obronie Tobruku.

III. SYTUACJA MIĘDZYNARODOWA I DZIAŁANIA WOJENNE W DRUGIEJ FAZIE WOJNY: CZERWIEC 1941—SIERPIEŃ 1945 — (6 godz.)

Agresja niemiecka na ZSRR. Przełom w wojnie. Atak Niemiec na Związek Radziecki 22.VI.1941. Walka narodu radzieckiego z najazdem. Bitwa pod Moskwą i jej znaczenie. Oblężenie Leningradu. Partyzantka radziecka. Powstanie koalicji antyhitlerowskiej. Bitwa pod Stalingradem 1942—1943 — jej militarne i polityczne znaczenie.

Zwycięskie ofensywy Armii Radzieckiej. Bitwa na Łuku Kurskim. Ofensywa radziecka i wyzwolenie części ziem polskich w 1944. Kapitulacja Rumunii. Powstanie słowackie. Postępy Armii Radzieckiej na Bałkanach.

Ruch oporu w Europie. Utworzenie „drugiego frontu”. Ruch oporu w okupowanych krajach Europy i udział w nim Polaków. Walki wojsk sprzymierzonych na terenie Włoch. Udział II Korpusu

Polskiego. Wojska alianckie w Normandii. Wojsko polskie w walkach na froncie zachodnim. Wyzwolenie Francji.

Kłęska III Rzeszy. Koniec wojny w Europie. Ofensywa zimowa Armii Radzieckiej w 1945 roku. Ludowe Wojsko Polskie w operacjach na froncie wschodnim. Zdobycie Berlina. Ludowe Wojsko Polskie w operacji berlińskiej i praskiej. Wyzwolenie Czechosłowacji. Klęska i kapitulacja III Rzeszy 9.V.1945. Decydująca rola ZSRR w rozgromieniu hitleryzmu.

Wojna na Dalekim Wschodzie. Agresja i podboje Japonii na Dalekim Wschodzie. Napad na Pearl Harbor (XII.1941). Stany Zjednoczone uczestnikiem koalicji. „Lend—Lease”. Sprawa drugiego frontu. Działania wojenne. Przystąpienie ZSRR do wojny z Japonią. Hiroszima i Nagasaki. Kapitulacja Japonii.

Koncepcje powojennego urządzenia świata. Teheran. Jałta. Powstanie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Konferencja w Poczdamie. Problem odpowiedzialności za zbrodnie wojenne. Proces w Norymberdze.

IV. WALKA NARODU POLSKIEGO O NIEPODLEGŁOŚĆ. POLSKA W LATACH 1939—1944 — (9 godz.)

Okupacja hitlerowska. Podział okupacyjny ziem polskich. Terror jako metoda rządów okupanta. Planowe wyniszczanie narodu polskiego; masowe mordy, więzienia, obozy koncentracyjne, wysiedlenia. Zagłada Żydów. Eksploatacja gospodarcza kraju, niszczenie dorobku kulturalnego. Polityczne cele hitlerowskiego terroru w Polsce.

Formowanie się polskiego podziemia. Partyzantka powrześniowa. Rozwój cywilnego i zbrojnego oporu. Oblicze i charakter rządu polskiego na emigracji. Powstanie głównych ośrodków politycznej i wojskowej konspiracji polskiej związanej z rządem na emigracji (SZP, ZWZ; partie i ośrodki polityczne). Komuniści i przeobrażenia w obozie lewicy; radykalizacja ruchu socjalistycznego i ludowego.

Polityka „obozu londyńskiego”. Antykomunizm i koncepcja „dwóch wrogów” sprzeczna z interesami Polski. Delegatura rządu londyńskiego w kraju i utworzenie Armii Krajowej (II.1942). Bataliony Chłopskie. Układ między rządem polskim a rządem ZSRR. Armia polska w Związku Radzieckim. Narodowe Siły Zbrojne-skrainie reakcyjny nurt konspiracji w kraju. Zerwanie stosunków między

Związkiem Radzieckim a rządem polskim na emigracji. Zmiany w kierownictwie rządu na emigracji.

Powstanie Polskiej Partii Robotniczej. Powstanie Polskiej Partii Robotniczej i jej program. Gwardia Ludowa — zbrojną siłą PPR. Wzrost aktywności konspiracyjnej mas ludowych. Siły lewicy w kraju. Inicjatywy konsolidacyjne Polskiej Partii Robotniczej. Sytuacja w ruchu ludowym, radykalizacja szeregów BCh, „Wola Ludu”, RPPS.

Ruch oporu w Polsce. Powstanie Związku Walki Młodych. Szare Szeregi. Walka w obronie kultury narodowej. Tajne nauczanie i oświata. Działalność TON. Życie kulturalne w konspiracji. Prasa podziemna. Akcja „N”. Walka cywilna i sabotaż. Dywersja. Wywiad.

Rozwój oddziałów partyzanckich. Walka z żandarmierią niemiecką i wojskiem. Obrona ludności cywilnej przed pacyfikacjami i wysiedlaniem (Zamojszczyzna). Walka z transportem niemieckim. Powstania w gettach. Pomoc Żydom — „Żegota”, akcje GL. Ekspropriacja. Współpraca z partyzantką radziecką. Wielkie boje partyzanckie AL, AK i BCh. „Republika Pińczowska”. Polski Sztab Partyzancki.

Utworzenie Armii Polskiej w ZSRR. Konsolidacja i nowe inicjatywy polityczne emigracji polskiej w ZSRR. Powstanie Związku Patriotów Polskich i Armii Polskiej w ZSRR. Bitwa pod Lenino i jej znaczenie. Przyczółki nadwiślańskie. Zdobywanie Pragi.

Krajowa Rada Narodowa. Powstanie Krajowej Rady Narodowej — 1. I. 1944. Utworzenie Armii Ludowej. Budowa konspiracyjnego aparatu władzy ludowej. Delegacja KRN w Związku Radzieckim.

Powstanie Warszawskie. 1. VIII. — 2. X. 1944. Plan „Burza”. Powstanie Warszawskie — jego polityczne, wojskowe i moralne aspekty. Antyradzieckie intencje kierownictwa powstania. Bohaterstwo walczących. Próby pomocy ze strony I Armii WP. Zrzuty. Upadek powstania i zniszczenie Stolicy. Barbarzyństwo niemieckie.

V. POCZĄTKI WŁADZY LUDOWEJ W POLSCE I WALKA O JEJ UTRWALENIE 1944—1947 — (5 godz.)

Kształtowanie się ustroju Polski Ludowej. Powstanie PKWN. Manifest z 22. VII. 1944. Powstawanie terenowych organów władzy ludowej — rady narodowe. Pierwszy etap reformy rolnej. Przejmowanie na własność społeczną dużych zakładów przemysłowych.

Przekształcenie PKWN w Rząd Tymczasowy. Rozmowy St. Mikołajczyka w Moskwie. Powstanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Opozycja polityczna w rządzie (PSL i Mikołajczyk). Działalność zbrojnego podziemia.

Sprawa polska na arenie międzynarodowej. Decyzje konferencji jaltańskiej w sprawie polskiej. Konferencja w Poczdamie; jej postanowienia w sprawie Niemiec. Ustalenie zachodniej granicy Polski na Odrze i Nysie.

Sojusz ze Związkiem Radzieckim. Stosunki polsko-radzieckie w latach 1944—1947. Układ o przyjaźni, wzajemnej pomocy i współpracy gospodarczej z 21. IV. 1945.

Początki odbudowy i przebudowy gospodarki w Polsce. Zniszczenia wojenne. Początki odbudowy i rekonstrukcji gospodarczej. Ustawa o nacjonalizacji przemysłu i innych dziedzin gospodarki (3. I. 1946). Akcja osiedleńcza w województwach zachodnich i północnych. Inne ruchy migracyjne.

Ustrój polityczny Polski lat 1944—1947. System wielopartyjny. Czołowa rola PPR. Uchwały I Zjazdu PPR (XII. 1945). Jednolitofrontowa PPS. SL i jego walka z PSL. Stronnictwo Demokratyczne i Stronnictwo Pracy. Ustawodawstwo dekretowe. Referendum. Wybory do Sejmu Ustawodawczego. Mała konstytucja.

VI. PRZEMIANY SPOŁECZNO-GOSPODARCZE I POLITYCZNE W POLSCE W LATACH 1947—1949 — (4 godz.)

Odbudowa kraju ze zniszczeń wojennych. Realizacja trzyletniego planu odbudowy gospodarczej. Walka o transport i handel. Zniesienie reglamentacji artykułów spożywczych. Odbudowa Warszawy. Intensyfikacja stosunków handlowych z zagranicą.

Oświata i kultura w pierwszych latach po wyzwoleniu. Upowszechnienie oświaty. Walka z analfabetyzmem. Odbudowa i rozwój szkolnictwa wyższego i nauki. Stosunek inteligencji twórczej do przemian ustrojowych.

Zjednoczenie ruchu robotniczego.

Walka PPR o zjednoczenie ruchu robotniczego. Trudności na drodze do zjednoczenia: wzrost tendencji dogmatyczno-sekciarskich — oskarżenie części kierownictwa PPR o „odchylenie prawicowo-nacjonalistyczne”. Kongres Zjednoczeniowy — powstanie PZPR.

Zjednoczenie ruchu ludowego. Ruch młodzieżowy w pierwszych latach Polski Ludowej. Kongres Zjednoczeniowy ruchu ludowego; powstanie ZSL i jego założenia programowe. Ruch młodzieżowy w pierwszych latach Polski Ludowej i jego zjednoczenie. Działalność ZMP, jego dorobek i tradycje.

VII. POWSTANIE ŚWIATOWEGO SYSTEMU KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH — (5 godz.)

Geneza Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Radziecka strefa okupacyjna w Niemczech. Działalność niemieckich antyfaszystów. Reformy społeczne i odbudowa gospodarki. Powstanie NRD (1949) — pierwszego w dziejach Niemiec państwa robotników i chłopów.

Przystąpienie Rumunii i Bułgarii do koalicji antyfaszystowskiej. Powstanie narodowe w Rumunii i jej przystąpienie do koalicji antyfaszystowskiej. Obalenie monarchii. Wyzwolenie Bułgarii i jej przystąpienie do wojny z Niemcami. Obalenie monarchii. Powstanie rządu robotniczo-chłopskiego z Dymitrowem na czele.

Zwycięstwo lewicy w Czechosłowacji i na Węgrzech. Wyzwolenie Czechosłowacji. Koalicja rządowa z Beneszem na czele. Wypadki lutowe 1948. Obalenie reżimu faszystowskiego na Węgrzech. Walka komunistów węgierskich z agrariuszami i skrajną prawicą o władzę.

Ruchy narodowowyzwoleńcze na Bałkanach. Pomoc Armii Radzieckiej w wyzwoleniu Jugosławii i Albanii. Powstanie republik ludowych w obu krajach. Główne założenia jugosłowiańskiej federacji. Wojna domowa w Grecji. Interwencja wojsk brytyjskich. Klęska ruchu rewolucyjnego w Grecji.

Przebieg rewolucji w Azji południowo-wschodniej. Powstanie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Zwycięstwo rewolucji w Chinach i Wietnamie Północnym.

VIII. ŚWIAT KAPITALISTYCZNY PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ — (7 godz.)

Rozpad koalicji antyhitlerowskiej i jego przyczyny. Społeczne, polityczne i ideologiczne sprzeczności między systemem kapitalistycznym a socjalistycznym. Geneza i przejawy „zimnej wojny”.

jej klasowa istota. Nasilenie propagandy antykomunistycznej w świecie kapitalistycznym.

Pozycja ekonomiczna USA po drugiej wojnie światowej. Wzrost potencjału militarnego, amerykańskie strefy okupacyjne, interwencje powojenne (kraje Ameryki Południowej, Korea 1950, Chiny, Indochiny, Bliski Wschód). Inspiracja powstania antykomunistycznych paktów wojskowych (NATO, SEATO). Osiągnięcia rewolucji naukowo-technicznej w USA. Napięcia społeczne i rasowe. Działalność lewicy amerykańskiej.

Kraje zachodnie w obliczu kryzysu politycznego. Rozpad brytyjskiego i francuskiego systemu kolonialnego. Wojna w Indochinach, wojna algierska. Kryzys parlamentaryzmu francuskiego, rządy IV Republiki. Polityka wewnętrzna i zagraniczna de Gaulle'a. Lewica francuska. Upadek monarchii włoskiej. Kryzys systemu parlamentarnego we Włoszech. Rozwój gospodarczy Włoch. Pozycja WPK.

Powstanie Republiki Federalnej Niemiec. Odejście od realizacji układów poczdamskich. Powstanie RFN przejawem zimnej wojny. Rola RFN w globalnej strategii imperializmu. Pozycja gospodarcza RFN we współczesnym świecie. Rewizjonizm i militarizm zachodnioniemiecki. Zimnowojenna polityka Adenauera i jego epigonów. Rządy wielkiej koalicji. Rząd Brandta. Normalizacja stosunków z RFN — znaczenie.

Rozwój gospodarczy Japonii po II wojnie światowej. Gospodarcza ekspansja powojenna Japonii i jej miejsce w świecie współczesnym. Rola komunistów i socjalistów w walce o niezależnienie się Japonii od polityki amerykańskiej.

Bliski Wschód po II wojnie światowej. Powstanie niezależnych państw arabskich. Powstanie państwa Izrael i jego ekspansja terytorialna. Agresje izraelskie. Problem uchodźców palestyńskich. Antyizraelski ruch w krajach arabskich.

IX. ROZWÓJ ŚWIATOWEGO SYSTEMU SOCJALISTYCZNEGO

(5 godz.)

Wzrost znaczenia ZSRR na arenie międzynarodowej. Odbudowa i rozbudowa gospodarcza ZSRR. Uchwały XX Zjazdu KPZR i jego historyczne znaczenie. Radzieckie osiągnięcia naukowo-techniczne. Polityka zagraniczna ZSRR.

Sytuacja w Chińskiej Republice Ludowej. Osiągnięcia i trudności rewolucji chińskiej. Dojście do głosu tendencji nacjonalistycznych i antyradzieckich. Rezultaty tzw. „rewolucji kulturalnej”.

Sytuacja w światowym ruchu komunistycznym po XX Zjeździe. Październikowa deklaracja rządu radzieckiego o zasadach stosunków między krajami socjalistycznymi (1956). Narady partii robotniczych i komunistycznych. Stanowisko KPCh.

Współpraca krajów socjalistycznych. Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Miejsce krajów socjalistycznych w produkcji i wymianie światowej. Układ Warszawski. Walka krajów socjalistycznych o bezpieczeństwo zbiorowe w Europie.

Walka narodowowyzwoleńcza w krajach Afryki, Azji, Ameryki Południowej. Kryzys neokolonializmu w Ameryce środkowej i południowej. Powstanie socjalistycznej Kuby. Przebieg procesów dekolonizacji w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych na terenie Afryki i Azji.

X. OSIĄGNIĘCIA I TRUDNOŚCI SOCJALISTYCZNEJ PRZEBUDOWY POLSKI LAT 1950—1955 — (4 godz.)

Rozwój gospodarki narodowej w okresie planu 6-letniego. Charakterystyka założeń planu 6-letniego. Wielkie budowy socjalizmu. Rozwój procesów urbanizacji kraju. Napięcie rynkowe i społeczne związane z koniecznością akumulacji środków na intensywną industrializację i wzmocnienie potencjału obronnego. Dysproporcje ekstensywnego rozwoju. Korekty planu na II Zjeździe PZPR.

Wieś polska w okresie przemian. Zmiany w strukturze społecznej i agrarnej wsi polskiej. Niepowodzenia polityki forsownej kolektywizacji rolnictwa polskiego.

Kształtowanie się ustrojowych zasad Polski Ludowej. Rozwój działalności rad narodowych. Konstytucja PRL. Wzrost tendencji centralistycznych. Naruszanie zasad socjalistycznej praworządności.

Rozwój oświaty i nauki. Intensywny rozwój szkolnictwa wszystkich szczebli. Powstanie Polskiej Akademii Nauk. Upowszechnienie kultury. Nasilenie tendencji dogmatycznych w polityce naukowej i kulturalnej.

XI. OSIĄGNIĘCIA I TRUDNOŚCI BUDOWNICTWA SOCJALIZMU W POLSCE W LATACH 1956—1970 (2 godz.)

Umacnianie praworządności socjalistycznej, dalszy rozwój socjalistycznej gospodarki.

Znaczenie uchwał VIII Plenum KC PZPR — X. 1956. Polityka rolna i postęp w industrializacji kraju. Etapy realizacji pięcioletnich, narodowych planów gospodarczych. Zmiany w kierownictwie partii — XII. 1970 r. i reaktywowanie procesu pogłębienia socjalistycznej praworządności.

Polska w systemie państw socjalistycznych.

Odnowienie sojuszu polsko-radzieckiego — 8. IV. 1965 r. Współpraca ekonomiczna z krajami socjalistycznymi w ramach RWPG. Umacnianie wspólnoty socjalistycznej.

XII. NOWY ETAP W ROZWOJU POLSKI LUDOWEJ OD XII. 1970 ROKU — (3 godz.)

Polska krajem rozwiniętego socjalizmu. Znaczenie Uchwały VI Zjazdu PZPR (6—11. XII. 1971) „O dalszy socjalistyczny rozwój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Nowa strategia rozwoju społeczno-gospodarczego. Proces doskonalenia systemu socjalnego i warunków bytowych ludzi pracy. Zmiana systemu organizacji władz terenowych (27. XII. 1973 r.). Uchwała Sejmu PRL (12. IV. 1973 r.) o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budownictwie socjalistycznym Polski. Uchwała Sejmu (13. X. 1973 r.) w sprawie systemu edukacji narodowej.

Polska polityka zagraniczna.

Wzrost znaczenia Polski na arenie międzynarodowej. Stanowisko Polski wobec głównych problemów świata współczesnego. Polskie plany rozbrojenia.

Nauka i technika w świecie współczesnym. Wykorzystanie energii atomowej do celów pokojowych (przodująca rola ZSRR), rozwój elektroniki, osiągnięcia nauk matematycznych, badania w Kosmosie. Przygotowanie społeczeństwa polskiego do życia w dobie rewolucji naukowo-technicznej. Nowe formy kształcenia ustawicznego. Troska partii i państwa o rozwój oświaty, nauki i techniki.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU NAUCZANIA

I. UWAGI OGÓLNE

1. Rola historii w realizacji ogólnych zadań dydaktyczno-wychowawczych szkoły

Historia jako przedmiot nauczania w liceum ogólnokształcącym stanowi ważny czynnik w przygotowaniu młodzieży do aktywnego udziału w życiu społecznym. Nauczanie historii ułatwia bowiem zrozumienie ogólnych prawidłowości procesu dziejowego, a przez to głębsze rozumienie współczesności i perspektywy przyszłości.

Zdobywanie wiedzy historycznej łączy się ściśle z rozwijaniem ogólnych zdolności poznawczych, w szczególności myślenia, wyobraźni, pamięci; mają przy tym zastosowanie różnorodne czynności myślowe, związane z podstawowymi rodzajami rozumowania: wnioskowaniem, dowodzeniem sprawdzaniem i wyjaśnianiem.

Historia kształtuje patriotyzm i internacjonalizm proletariacki, uczy moralności i ma niemałe znaczenie w wychowaniu estetycznym młodzieży. W procesie nauczania historii kształtują się bowiem przekonania i nastawienia uczuciowe w stosunku do określonych postaci historycznych, grup społecznych, idei i wartości kulturalnych.

Zdobywanie przez uczniów wiedzy historycznej, wyrabianie umiejętności posługiwania się nią w nowych sytuacjach poznawczych, wdrażanie do samodzielnej pracy, kształtowanie naukowego światopoglądu, rozwijanie uczuć patriotycznych i kształtowanie odpowiednich postaw moralnych — służy jednemu celowi, tj. przygotowaniu młodzieży do możliwie pełnego uczestniczenia w procesie budownictwa socjalistycznego.

2. Dobór i układ materiału nauczania

Ogólne zasady doboru i układu materiału nauczania w programie uwzględniają zarówno właściwości historii jako nauki, jak również charakter tej dyscypliny jako przedmiotu nauczania i wychowania. W celu stworzenia warunków umożliwiających lepsze przygotowanie młodzieży do zrozumienia współczesności zastosowano w budowie programu zasadę zwiększania stopnia

systematyczności kursu historii w miarę zbliżania się do czasów współczesnych. W myśl tej zasady obszerniej zostały potraktowane dzieje nowożytne i najnowsze, materiał zaś z dziejów starożytnych i średniowiecza został ograniczony do niezbędnego minimum.

Ramy chronologiczne kursu historii w liceum ustalono także w myśl postulatu wiązania historii ze współczesnością; realizacja tego postulatu wymaga szerszego omawiania z młodzieżą problematyki czasów najnowszych. Dobór materiału uwzględnił jednakże zasadę integralności historii obejmując więc wiadomości dotyczące różnych dziedzin życia społecznego i związków między nimi.

Zawarty w programie materiał nauczania obejmuje podstawowe fakty historyczne, niezbędne do zrozumienia przez młodzież najważniejszych problemów społeczno-gospodarczych, politycznych i kulturalnych na poszczególnych etapach procesu dziejowego, od pierwotnej wspólnoty rodowej aż do ukształtowania się światowego systemu socjalistycznego.

Sluszną zasadą, że wiadomości z historii Polski powinny być potraktowane szerzej i w sposób bardziej pogłębiony, znalazła swój wyraz w odpowiednich proporcjach i w powiązaniach między historią narodową i powszechną. Dzieje ojczyste ujęte zostały jako wątek rozwojowy całości dziejów, co z punktu widzenia rozwijania samodzielności i aktywności myślowej uczniów, a przede wszystkim ze względów wychowawczych ma duże znaczenie.

Materiał nauczania zawarty w programie ujęto w zasadzie chronologicznie. Odchylenia od tej zasady, podyktowane wymaganiami natury dydaktycznej wprowadzono tylko w kilku tematach.

W ujęciu treści poszczególnych działów i tematów programu uwzględniono zarówno związki genetyczne i przyczynowo-skutkowe, jak również związki funkcjonalno-strukturalne. Stwarza to pomyślnie warunki nauczania problemowego i organizowania samodzielnej pracy uczniów. Uzupełnieniem szkolnego kursu historii jest celowo i planowo zorganizowana lektura prae popularno-naukowych. Powinna ona uwzględniać w miarę możliwości wszystkie dziedziny i okresy historyczne. W klasie I lektura ta mieć będzie charakter nadobowiązkowy. Uczniowie klasy II, III i IV powinni obowiązkowo przeczytać w ciągu roku jedną książkę popularnonaukową i zdać z tego sprawę na piśmie bądź ustnie. Poza tym nauczyciel winien wskazywać lekturę nadobowiązkową.

3. Organizacja pracy dydaktyczno-wychowawczej

W organizowaniu procesu nauczania niezmiernie ważną rolę odgrywa różnorodność sposobów oddziaływania na uczniów, a zwłaszcza sposobów pracy samych uczniów. Zadania bowiem współczesnej szkoły wymagają takiej organizacji pracy dydaktyczno-wychowawczej, aby samodzielność i aktywność myślowa uczniów mogły być rozwijane na wszystkich lekcjach historii.

Jednym z ważnych warunków rozwijania samodzielności i aktywności myślowej uczniów jest zachowanie odpowiedniej proporcji między sytuacjami związanymi z przyswajaniem przez uczniów gotowej wiedzy a sytuacjami wymagającymi samodzielnego rozwiązywania problemów.

Podane przez nauczyciela wiadomości powinny stanowić tylko niezbędną podstawę do samodzielnego wysiłku myślowego uczniów — do wykrywania związków między faktami historycznymi, wyprowadzania wniosków, sprawdzania słuszności wprowadzonych twierdzeń, określania istotnych cech poszczególnych zjawisk historycznych, odróżniania cech ogólnych od specyficznych, uogólniania, stosowania poznanych uogólnień przy wyjaśnianiu i ocenianiu nowych faktów historycznych, klasyfikacji materiału z określonego punktu widzenia itd.

Niezmiernie ważną rolę w rozwijaniu samodzielności i aktywności myślowej uczniów odgrywa spójność logiczna, wzajemne powiązanie poszczególnych sytuacji poznawczych, co można osiągnąć przez skupienie ich wokół problemu stanowiącego główne zadanie lekcji.

Problem otwiera przed uczniami perspektywę pracy, wskazuje cel podejmowanego wysiłku myślowego, kształtuje właściwy stosunek uczniów do podawanych przez nauczyciela lub podręcznik wiadomości, do wprowadzanych w procesie nauczania zadań, ćwiczeń i pytań. Sytuacje problemowe mają wartość dydaktyczną przy stosowaniu wszystkich form organizacji pracy i wszystkich metod nauczania, a nie tylko na lekcjach poświęconych specjalnie samodzielnej pracy uczniów nad rozwiązywaniem określonych problemów i zadań. Problem i związane z nim zadania stanowią dla uczniów podstawę koordynacji wszystkich ich czynności poznawczych. Nie jest to jednak podstawą wystarczającą dla nauczyciela jako organizatora procesu poznawczego uczniów.

Nauczyciel powinien uświadomić sobie cele perspektywiczne i rozwiązywane przez uczniów problemy traktować jako ogniwa w realizacji tych celów. Nauczyciel powinien wiedzieć, dlaczego stwarza na danej lekcji taką a nie inną sytuację problemową, dlaczego na omówienie jednych zagadnień poświęca stosunkowo mało czasu, gdy inne rozpatrywane są szczegółowo z zastosowaniem różnych pomocy naukowych. Perspektywiczne cele dydaktyczno-wychowawcze są dla nauczyciela podstawą koordynacji wszystkich stron działalności poznawczej uczniów i głównym kryterium wprowadzania takich lub innych układów pojęć, stwarzania odpowiednich sytuacji problemowych oraz doboru właściwych form pracy uczniów na lekcjach. Świadoma koordynacja różnych stron działalności poznawczej uczniów zwiększa siłę oddziaływania wychowawczego historii na młodzież, ułatwia nauczycielowi stworzenie warunków niezbędnych do kształtowania naukowego poglądu na świat i przekształcania się zdobytej przez uczniów wiedzy historycznej w przekonania.

Dla osiągnięcia lepszych wyników nauczania we właściwym czasie i przy mniejszym wysiłku ze strony nauczyciela i uczniów konieczne jest planowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej. Chodzi tu przede wszystkim o roczny plan pracy w danej klasie. Plan taki może być tylko planem ramowym. W przygotowaniu planu rocznego główną rolę odgrywa analiza materiału programowego i analiza treści podręcznika. Wynikiem tej analizy powinno być określenie głównych problemów dla poszczególnych rozdziałów i tematów programu oraz celów dydaktyczno-wychowawczych, które można na danym materiale reali-

zować. Plan taki pomoże nauczycielowi przy podziale liczby godzin na poszczególne tematy, przy doborze pomocy naukowych, literatury uzupełniającej, planowaniu wycieczek oraz w powiązaniu materiału nauczania z życiem współczesnym.

W toku realizacji planu rocznego powinny być opracowywane plany szczegółowe (okresowe), które stanowią podstawę przygotowania się nauczyciela do lekcji. W nauczaniu historii ważne jest, aby przygotowywać całe cykle lekcji, a nie każdą lekcję z osobna i w izolacji. Przy takim przygotowaniu nauczyciel nie traci z oczu perspektywy; realizując określoną jednostkę lekcyjną wie, w jakim stosunku pozostaje ona do innych lekcji.

Uzupełnieniem i dalszym ciągiem pracy lekcyjnej jest praca domowa uczniów. Nauczyciel nie ma bezpośredniego wpływu na pracę domową, kieruje nią jednak w sposób pośredni przez odpowiednie przygotowanie uczniów do wykonania zadań domowych oraz przez sprawdzanie. Praca domowa jest więc uczeniem się w dużym stopniu samodzielnym i z tego względu spełnia bardzo ważną rolę wychowawczą. Trzeba jednak pamiętać, że praca domowa może spełniać swoje zadanie tylko wówczas, gdy jest odpowiednio zorganizowana. Do podstawowych warunków właściwie organizowanej i owocnej pracy domowej uczniów zaliczyć należy: powiązanie pracy domowej z pracą lekcyjną w jednolity proces nauczania, różnorodność tematyki i form zadań domowych oraz wspomnianie wyżej należyte przygotowanie uczniów do wykonania zadań domowych.

4. Dobór metod, sposobów i środków nauczania

Stosowane w nauczaniu historii metody pracy dydaktyczno-wychowawczej powinny ułatwiać uczniom nie tylko poznanie faktów historycznych, lecz także zdobycie umiejętności i sprawności służących przygotowaniu uczniów do życia. Konieczne jest położenie szczególnie dużego nacisku na te metody, które zwiększają stopień samodzielności i aktywności myślowej uczniów, zmuszają ich do posługiwania się zdobytą wiedzą historyczną w nowych sytuacjach poznawczych. Konieczność posługiwania się różnymi metodami i środkami dydaktycznymi wynika nie tylko z postulatu wszechstronnego rozwijania osobowości uczniów, lecz również z różnorodności samej treści szkolnego kursu historii.

W doborze metod i środków nauczania ważną rolę spełniają trzy zasady.

Pierwsza z nich to zasada adekwatności metod, sposobów i środków nauczania do rodzaju ogólnych stron procesu poznawczego uczniów. Tak np. kształtowanie prawidłowych wyobrażeń historycznych i przyswajanie przez uczniów materiału faktograficznego wymaga posługiwania się głównie metodą obserwacji historycznej oraz takimi sposobami i środkami, jak opowiadanie nauczyciela i obrazowy opis, pokaz ilustracji, wyświetlania filmów historycznych, wycieczki do muzeum, oglądanie miejscowych zabytków historycznych, czytanie wybranych wyjątków z lektury historycznej itp. Przechodzenie od faktów do uogólnień dokonuje się na drodze analizy i syntezy historycznej. Mogą tu mieć zastosowanie takie metody i środki, jak np. wykład

nauczyciela, referaty uczniowskie, pogadanka i dyskusja oraz ćwiczenia i zadania, wymagające od uczniów samodzielnego rozumowania opartego nie tylko na materiale spostrzeżeń, lecz przede wszystkim rozumowania teoretycznego, opartego na materiale pojęć i sądów ogólnych.

Wyrabianie natomiast umiejętności i sprawności w posługiwaniu się zdobytą wiedzą historyczną w nowych dla uczniów sytuacjach poznawczych opiera się zarówno na obserwacji historycznej, jak też na analizie i syntezie. Na czoło wysuwa się tu bowiem rozpatrywanie nowych dla uczniów faktów historycznych lub też współczesnych wydarzeń życia społecznego z punktu widzenia znanych już uczniom uogólnień. Mogą tu mieć zastosowanie specjalnie przygotowane ćwiczenia, wymagające posługiwania się poznanymi uogólnieniami — przy analizie np. wybranych ilustracji, wybranych fragmentów ze źródeł historycznych, miejscowych zabytków itp.

Drugą zasadą jest zgodność metod i środków nauczania ze swoistymi właściwościami opracowywanego materiału. Między doбором i układem treści a doбором metod i środków nauczania istnieje wzajemna zależność. Dobór metod pracy dydaktycznej związany jest nie tylko ze specyfiką materiału z poszczególnych epok, lecz także ze swoistymi właściwościami materiału z poszczególnych dziedzin historii (historia społeczno-gospodarcza, polityczna, wojen i wojskowości i kultury). Tak np., aby doprowadzić uczniów do zrozumienia stopniowego postępu gospodarczego w historycznym rozwoju, nie są potrzebne szczegóły. Ważną sprawą jest natomiast poznanie przez uczniów najbardziej istotnych cech poszczególnych okresów historycznych jako etapów ogólnego rozwoju. Inaczej natomiast przedstawia się sprawa doboru metod i środków nauczania, gdy chodzi o zagadnienia związane z postępem technicznym, np. z ulepszaniem narzędzi pracy. Ważną rolę odgrywają tu nie tylko ogólne warunki przyspieszające lub opóźniające rozwój sił wytwórczych w danym okresie historycznym, lecz także znajomość najbardziej istotnych elementów danego narzędzia oraz jego funkcji w procesie produkcji. Konieczne tu będzie organizowanie wycieczek do muzeum oraz wprowadzanie różnych zadań, wymagających od uczniów samodzielnego analizowania ilustracji, modeli itp.

Materiał z dziejów społeczno-gospodarczych stwarza bardzo duże możliwości korzystania z wiedzy, którą uczniowie zdobyli na lekcjach innych przedmiotów nauczania oraz z własnych obserwacji i doświadczenia życiowego uczniów. Wykorzystanie tych elementów wpływa dodatkowo na urozmaicenie toku lekcji poświęconych wymienionej problematyce.

Przy opracowywaniu różnych zagadnień z dziejów politycznych ważną sprawą jest powiązanie ich z warunkami społeczno-gospodarczymi danego kraju oraz z ogólną sytuacją międzynarodową. Powiązanie takie stwarza podstawę do zadań wymagających od uczniów w miarę samodzielnej analizy i oceny działalności poszczególnych klas społecznych, wybitnych postaci historycznych, różnych instytucji państw itd. Do oceny takiej potrzebna jest konfrontacja stawianych przez określoną grupę społeczną celów z warunkami niezbędnymi do ich realizacji oraz realnymi możliwościami stworzenia takich warunków w określonym miejscu i czasie. Podstawą do określenia niezbędnych warunków

realizacji celu jest dla uczniów zdobyta już wiedza historyczna. Podstawą zaś do charakterystyki realnych możliwości stworzenia warunków w danym miejscu i czasie stanie się analiza całokształtu stosunków społeczno-gospodarczych i politycznych w określonym kraju z uwzględnieniem wpływu sytuacji międzynarodowej.

Trzecią zasadą jest zgodność stosowanych przez nauczyciela metod i środków nauczania z możliwościami poznawczymi danego zespołu uczniowskiego na określonym etapie pracy. Ta sama metoda może mieć w nauczaniu historii różne stopnie trudności. Łatwiejsza dla uczniów jest np. analiza i synteza historyczna oparta na materiale spostrzeżeń i wyobrażeń od analizy i syntezy opartej na pojęciach i sądach ogólnych. Najtrudniejsza zaś jest analiza i synteza historyczna związana z samodzielnym rozwiązywaniem przez uczniów różnych problemów teoretycznych. Rozwiązywanie tego rodzaju zadań poznawczych wymaga przeprowadzenia operacji myślowych zróżnicowanych pod względem stopnia trudności. Tak samo środki nauczania mogą mieć charakter więcej lub mniej złożony.

Dostosowanie więc metod i środków nauczania do możliwości poznawczych uczniów powinno być przedmiotem stałej troski nauczyciela. Wszystkie metody należy traktować rozwojowo i dynamicznie, zwiększając stopniowo trudności. Taki sposób postępowania sprzyja rozwojowi samodzielności myślenia uczniów.

Dla urzeczywistnienia zasady zgodności metod pracy dydaktyczno-wychowawczej z możliwościami poznawczymi danego zespołu uczniowskiego konieczna jest dokładna kontrola rzeczywistego stanu wiedzy uczniów, ich umiejętności i sprawności w posługiwaniu się różnymi pomocami naukowymi. Dopiero wyniki takiej kontroli dają nauczycielowi podstawę do wyboru odpowiednich dla danej klasy metod i środków nauczania.

W doborze metod i środków nauczania do poszczególnych lekcji historii ważną rolę odgrywa, oprócz omówionych już zasad, cały zespół wzajemnie powiązanych kryteriów szczegółowych. Jednym z ważniejszych kryteriów w tym zespole są cele dydaktyczno-wychowawcze realizowane w ramach cyklu lekcji stanowiących pewną zwartą całość. Te cele decydują bowiem o funkcji dydaktycznej poszczególnych lekcji w ramach całego cyklu, a funkcja dydaktyczna lekcji wpływa na przydział szczegółowych treści do danej lekcji. Treść znów ma bardzo duży wpływ na określenie zadań kształcących i wychowawczych, realizowanych na danej lekcji i wreszcie zadania decydują o wyborze takich lub innych metod i środków nauczania.

Wynika z tego, że w całym tym zespole kryteriów szczegółowych, kluczową pozycję zajmują zadania dydaktyczno-wychowawcze, związane ściśle z treścią realizowanego materiału.

5. Utrwalanie wiadomości i umiejętności uczniów

Istota utrwalania zdobytej przez uczniów wiedzy i umiejętności, jako swoistej strony procesu nauczania, polega na planowym stwarzaniu przez nauczyciela warunków umożliwiających uczniom stosowanie zdobytej wiedzy przy

rozwiązywaniu nowych zadań. Tak pojęte utrwalanie jest bardzo ważnym czynnikiem w rozwijaniu samodzielności i aktywności myślowej uczniów.

Problemu utrwalania zdobytej przez uczniów wiedzy historycznej nie można rozwiązać w sposób racjonalny w oderwaniu od treści i metod pracy nad nowym materiałem. Już w toku pracy nad nowym materiałem trzeba stwarzać sytuacje korzystne dla zapamiętywania faktów historycznych, związków między nimi i uogólnień. Utrwalanie zdobytej przez uczniów wiedzy powinno być ściśle związane ze wszystkimi stronami działalności poznawczej uczniów, tj. poznawaniem faktów historycznych, ich uogólnianiem oraz posługiwaniem się zdobytą wiedzą historyczną w nowych sytuacjach poznawczych.

W systemie utrwalania najważniejszą rolę odgrywają dwa ściśle ze sobą związane procesy: 1) proces włączania poznanego przez uczniów materiału faktograficznego do nowych układów treści i dochodzenia do coraz szerszych struktur pojęciowych, 2) proces pogłębiania zdobytej już przez uczniów wiedzy przez posługiwanie się nią w coraz to innych sytuacjach poznawczych. Te dwa procesy stanowią w nauczaniu historii główną podstawę koordynacji wszystkich sposobów utrwalania wiadomości uczniów.

6. Kontrola i ocena wyników pracy uczniów

Kontrola spełnia w procesie nauczania nie tylko funkcję sprawdzającą, lecz także funkcję kształcącą i wychowawczą. Jest ona jednym z ważnych warunków trwałości zdobytej przez uczniów wiedzy oraz bodźcem sprzyjającym rozwijaniu ich samodzielności i aktywności myślowej. Ponadto wdraża uczniów do systematycznej i celowo organizowanej pracy własnej. Uniwersalizacja jakiegoś sposobu kontroli jest dużym uproszczeniem i poważnym błędem metodycznym. Każdy bowiem sposób kontroli ma swoje zalety i wady, każdy spełnia tylko określone funkcje.

Pisemne prace kontrolne dają znaczną oszczędność czasu, obejmują swym zasięgiem wszystkich uczniów i zapewniają przez to większą obiektywność wyników sprawdzenia. Ustne sposoby kontroli potrzebne są nie tylko do sprawdzania wyników pracy ucznia, lecz także do realizacji innych celów dydaktyczno-wychowawczych, jak np. wyrabianie kultury wypowiedzi, umiejętności dokładnego wyrażania sądów itp.

Kontrola powinna być przeprowadzana systematycznie. Wymaga to zwrócenia głównej uwagi na kontrolę bieżącą, planową, a nie na kontrolę sporadyczną. Kontrolą należy obejmować wszystkie istotne elementy treści każdego większego tematu lub działu programu. Zadania kontrolne powinny zawsze opierać się na wymaganiach programu nauczania i w miarę możliwości powinny być jednakowe pod względem stopnia trudności dla wszystkich uczniów danej klasy. Z kontrolą nierozdzielnie związana jest ocena pracy ucznia, która służy tym samym celom dydaktyczno-wychowawczym. Aby ocena ułatwiała realizację zadań dydaktyczno-wychowawczych, konieczne jest spełnienie całego zespołu warunków. Konieczne jest możliwie maksymalne zobiektywizowanie

oceny i posługiwanie się różnymi jej formami (wystawiany stopień, charakterystyka słowna).

Przedmiotem oceny powinien być przede wszystkim stopień zrozumienia przez ucznia materiału zasadniczego, umiejętność poprawnego wyjaśniania najbardziej istotnych wydarzeń i zjawisk historycznych. Wymagania nauczyciela nigdy nie powinny przekraczać ram programu, gdyż uniemożliwia to ustalenie jednakowych dla wszystkich uczniów kryteriów i norm oceny.

Ocena powinna być jawna, a kryteria i normy, na których oparte są wymagania nauczyciela, powinny być oczywiste dla uczniów. Jawność oceny wobec całej klasy nie wyklucza rozmowy indywidualnej nauczyciela z uczniem, zwłaszcza w przypadku zaleconej likwidacji stwierdzonych uprzednio braków.

Oceniając pracę uczniów, nauczyciel musi stale pamiętać o tym, że ocena nie jest celem samym w sobie, lecz jednym z ważnych środków oddziaływania wychowawczego.

7. Korelacja z innymi przedmiotami nauczania

W toku nauki szkolnej w liceum konieczne jest nawiązywanie na lekcjach jednego przedmiotu do innych dyscyplin naukowych i wykazywanie wzajemnych związków i uwarunkowań między zjawiskami przyrody, życia społecznego i psychiki ludzi. Pozwoli to na lepsze i wszechstronniejsze naświetlenie wydarzeń i zjawisk oraz na pełniejsze i bardziej ścisłe rozumienie pojęć. Nauczanie historii powinno cechować dążenie do wzajemnego powiązania różnych dziedzin życia społecznego. Dlatego trzeba skupiać i syntetyzować wiadomości zdobyte przez uczniów na lekcjach innych przedmiotów. Na przykład wiadomości o wielu ważnych odkryciach i wynalazkach w dziedzinie fizyki, chemii, biologii, geografii mogą i powinny być na lekcjach historii powiązane z całokształtem warunków społeczno-gospodarczych i politycznych, panujących w danym okresie historycznym. Historyk ma też możliwość wykazania wpływu nauk przyrodniczych na rozwój techniki, życia społecznego i kulturalnego.

Wiele istotnych związków ma historia z nauką języka polskiego. Historia ułatwia umiejscowienie w czasie i należyte zrozumienie utworów literackich oraz opisanych w nich wydarzeń z przeszłości. Lektura zaś polonistyczna, zwłaszcza o tematyce związanej z walką narodowyzwoleńczą, z okupacją hitlerowską i z budownictwem socjalistycznym w naszym kraju, poszerzy wiadomości historyczne i spotęguje emocjonalny stosunek do tych zagadnień. Korzystając z utworów literackich należy pamiętać o ich specyfice poznawczej, wyrażającej się m.in. w fikcji literackiej.

Poważną pomoc w nauczaniu historii stanowią wiadomości uczniów z zakresu geografii. Znajomość środowiska geograficznego pozwala lepiej zrozumieć przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne. Ponadto lekcje geografii przyczyniają się do wyrobienia lepszej orientacji przestrzennej i sprawności w posługiwaniu się mapą.

Przy omawianiu zagadnień z zakresu kultury nauczyciel historii powinien

wykorzystywać wiadomości uczniów, uzyskane na lekcjach wychowania plastycznego i muzycznego.

Wiadomości zdobyte na lekcjach historii stanowią będą cenną pomoc w realizacji programu wychowania obywatelskiego. Materiał nauczania historii stanowi podbudowę dla ugruntowania i usystematyzowania problematyki materializmu historycznego, dostarcza wielu przykładów dla wychowania w duchu patriotyzmu i internacjonalizmu. Szczególnie przydatne będą wiadomości z historii najnowszej przy omawianiu na lekcjach wychowania obywatelskiego problematyki PRL i współczesnego świata.

Obowiązkiem nauczyciela historii jest zaznajomienie się z programami nauczania innych przedmiotów, a także utrzymywanie ścisłego kontaktu z innymi nauczycielami dla wzajemnego informowania się i uzgadniania toku pracy dydaktyczno-wychowawczej. Pozwoli mu to zorientować się, jakie wiadomości rzeczowe oraz pojęcia zostały już wprowadzone na lekcjach innych przedmiotów, aby na lekcjach historii móc się do nich odwołać lub tylko je uzupełnić i rozwinąć.

8. Organizacja pracy pozalekcyjnej uczniów

Treścią zajęć pozalekcyjnych mogą być problemy, które szczególnie zainteresowały uczniów, nie przekraczają ich możliwości poznawczych i mają swe uzasadnienie dydaktyczno-wychowawcze. W zajęciach tych konieczne jest pozostawienie uczniom możliwie dużej swobody i położenie szczególniejszego nacisku na samodzielne prace wykonywane przez uczniów zespołowo.

W pracy pozalekcyjnej mogą być organizowane zespoły dla wykonania doraźnego zadania oraz zespoły trwałe, zorganizowane w kółka historyczne. Moment zorganizowania kółka powinien być poprzedzony dostatecznym okresem przygotowawczym. Najbardziej istotnym czynnikiem w przygotowaniu odpowiednich warunków do zorganizowania kółka jest rozbudzenie u młodzieży zainteresowań historycznych. Wykorzystanie przez nauczyciela tylko doraźnych chęci uczniów i zorganizowanie kółka bez wystarczającej pracy przygotowawczej pociąga zwykle za sobą konieczność zbyt dużej pomocy i ingerencji ze strony nauczyciela, a tym samym znacznie ogranicza samodzielność uczniów, co czasem może doprowadzić do szybkiego rozpadu kółka.

Program i zakres pracy kółek historycznych w różnych szkołach, a nawet w tej samej szkole na różnych etapach rozwoju pracy pozalekcyjnej, może być bardzo różny. Praca w kółku powinna zaspokajać i rozwijać indywidualne zainteresowania poszczególnych uczniów. Kierowanie pracą kółka wymaga od nauczyciela możliwie gruntownego poznania danego środowiska społecznego i potrzeb uczniów. Stosunek między opiekunem a członkami kółka powinien się tak ułożyć, aby młodzież była przeświadczona o swej samodzielności, aby samorzutnie szukała pomocy u nauczyciela. Trzeba stale dążyć do stwarzania sytuacji, które sprzyjają rozwojowi inicjatywy i samodzielności uczniów.

Jedną z najbardziej efektywnych form pracy kółek historycznych są wycieczki połączone ze zwiedzaniem miejsc różnych wydarzeń historycznych,

zabytków, muzeów itp. Do wartościowych form pracy kółek należy zaliczyć wieczornice historyczne. Tematyka ich może być różnorodna. Mogą to być imprezy związane z rocznicami ważnych wydarzeń historycznych, z działalnością wybitnych postaci historycznych, z przeszłością danego regionu, wieczornice poświęcone pewnym problemom historycznym, jak np.: „Walka narodu polskiego z okupantem hitlerowskim“, „Życie na wsi polskiej dawniej i dziś“, „Walka wyzwolenicza narodów kolonialnych“. Wieczornice historycznych nie można jednak organizować zbyt często, gdyż ich wartości poznawcze i wychowawcze uzależnione są od dobrego przygotowania i wykonania.

Inną formą pracy kółek, ułatwiającą wiązanie przeszłości ze współczesnością i rozszerzanie zainteresowań młodzieży różnymi problemami życia społecznego są sesje popularnonaukowe, wystawy tematyczne oraz gazetka.

Zajęcia pozalekcyjne często rodzą u uczniów potrzebę pogłębionej pracy nad określonymi problemami w niewielkich zespołach. Może to być np. dyskusja nad przeczytaną książką lub nad wybranym zagadnieniem, różnego rodzaju konkursy czytelnicze. Istotną sprawą jest tu stwarzanie sytuacji, pobudzających uczniów do stawiania problemów teoretycznych i podejmowania różnych zadań praktycznych, których wykonanie wymaga posługiwania się lekturą historyczną.

Jednym z zadań prac pozalekcyjnych jest budzenie zainteresowań pracą badawczą historyka. Realizacja tego zadania w sposób szczególny wiąże się z lekturą historyczną, a polega na stawianiu i rozwiązywaniu przez uczniów problemów, związanych z próbami badania historii bliższego i dalszego otoczenia. Praca ta rozszerza ogromnie możliwości posługiwania się zdobytą wiedzą historyczną, gdyż badany problem lokalny powinien być rozpatrywany w świetle wiadomości z historii Polski i historii powszechnej. Tematyka podejmowanych przez uczniów zadań może mieć różny zakres i charakter. Mogą oni np. podjąć się opracowania historii własnej szkoły, historii określonej ulicy, dzielnicy lub znajdującego się w danej miejscowości zakładu pracy. Mogą też zająć się historią danej wsi, miasta lub nawet całego regionu w określonym czasie, np. w okresie drugiej wojny światowej. Zainteresowania badawcze młodzieży mogą obejmować i dalsze regiony.

W stopniowym przybliżaniu uczniów do warsztatu pracy naukowej ważną rolę odgrywa zarówno gromadzenie materiału niezbędnego do wykonania podjętego zadania, jak też sposób opracowania tego materiału. Nie chodzi wcale o to, aby uczniów szkoły średniej nastawiać na wyczerpujące zebranie materiału do poszczególnych zagadnień. Tym bardziej nie można wymagać zupełnie samodzielnego przeanalizowania całości zebranego materiału. Trudno też oczekiwać, aby syntetyczne ujęcie wyników poszukiwań uczniowskich odpowiadało w pełni wymaganiom nauki historycznej. Wyniki poszukiwań uczniowskich w zakresie danego zadania przedstawiane są najczęściej w formie gazetek, wystaw, albumów, referatów. Chodzi jednak o to, aby w toku tych zajęć młodzież zainteresowała się pracą badawczą, zrozumiała jej znaczenie, poznała niektóre trudności i sposoby ich pokonywania oraz zdobyła przy tym umiejętności i sprawności, niezbędne do samokształcenia, do studiów wyższych i do działalności społecznej.

Tego rodzaju formy pracy mają szersze zastosowanie w zajęciach fakultatywnych grupy humanistycznej w klasie IV.

Ważną rolę odgrywają w pracy pozalekcyjnej różne rodzaje prac społecznie użytecznych związanych z historią. Uczniowie liceum mogą np. pomagać w przygotowaniu wycieczek dla obejrzenia zabytków historycznych w danym regionie, pełniąc funkcję przewodników tych wycieczek, mogą organizować wieczornice historyczne w miejscowym zakładzie pracy lub spółdzielni produkcyjnej. Mogą też opiekować się zabytkami przeszłości oraz pomagać ekspedycjom naukowym, przeprowadzając badania archeologiczne w najbliższej okolicy. Pożądane są zespoły uczniowskie, które przygotowują pomoce do historii i sprawują nad nimi opiekę.

II. UWAGI SZCZEGÓŁOWE

KLASA I

Materiał nauczania klasy I obejmuje okres od najdawniejszych dziejów ludzkości do schyłku średniowiecza. Na tle wydarzeń ogólnodziejowych ukazane są dzieje Polski od czasów najdawniejszych do połowy wieku XV.

Śród krajów Starożytnego Wschodu najwięcej stosunkowo miejsca poświęca się Egipcjom. Na jego przykładzie można wyjaśnić uczniom przyczyny pojawienia się pierwotnych form niewolnictwa i powstania organizacji państwowej oraz ukazać związek między panującym w Egipcie ustrojem społecznym i politycznym a poszczególnymi formami świadomości społecznej. Uczniowie powinni zrozumieć, że nad utrwaleniem ustroju czuwała nie tylko władza królewska, lecz również ówczesna forma ideologii — religia.

Wiadomości o pozostałych ludach Starożytnego Wschodu ograniczone zostały w zasadzie do ich osiągnięć w dziedzinie gospodarczej i kulturalnej. Materiał ten umożliwia przekonanie uczniów, że w porównaniu z ustrojem wspólnoty pierwotnej nastąpił znaczny postęp, który był dziełem ludów należących do różnych ras.

Dzieje starożytnej Grecji zostały przedstawione w sposób umożliwiający uczniowi zrozumienie najważniejszych problemów. Materiał ten pozwala wyjaśnić, że wysoki poziom kultury w Grecji był w dużej mierze wynikiem szerokiego udziału wolnych obywateli w życiu społeczno-politycznym. Jednocześnie w produkcji, zwłaszcza przy wykonywaniu najcięższych prac, zatrudniano niewolników. Przy omawianiu osiągnięć kultury greckiej istnieje możliwość wykorzystania wiadomości z lekcji języka polskiego w tej klasie o twórczości Homera i dramaturgów greckich.

Historia starożytnego Rzymu ograniczona została do najbardziej podstawowych elementów, umożliwiających zrozumienie najważniejszych zjawisk społeczno-ekonomicznych i politycznych, jak rozwój niewolnictwa, zaostre-

nie się przeciwieństw społecznych i walka klasowa, źródła kryzysu gospodarki opartej na niewolnictwie, a wreszcie upadek ustroju niewolniczego.

Tworzenie się stosunków feudalnych w Europie przedstawione jest w dziele — „Kształtowanie się średniowiecznej Europy“. Całość tego materiału daje możliwość przekonania uczniów o wzajemnym związku między wzrostem znaczenia możnych w warunkach gospodarki materialnej, a osłabieniem władzy centralnej i rozluźnieniem spójności państwa.

Obszerniej potraktowane zostały dzieje Słowian. Należy ukazać stosunki etniczne na ziemiach słowiańskich, rozwój gospodarezo-społeczny, kulturę i proces powstawania pierwszych państw słowiańskich. Na szczególną uwagę zasługują początki państwowości polskiej. Uczniowie powinni wynieść przeświadczenie, iż na długo przed panowaniem Mieszka I tworzyły się na ziemiach polskich organizacje państwowe (Polan, Wiślan). Należy podkreślić, iż odbywało się to w warunkach stałego zagrożenia ze strony świeckich i duchownych feudałów niemieckich. Uwidocznią się tu zdolności polityczne pierwszych Piastów, którzy dokonując dzieła zjednoczenia potrafili jednocześnie obronić niezależność państwa.

Treść rozdziału, pt. „Europa w dobie uniwersalizmu papieskiego i krucjat“, umożliwi doprowadzenie uczniów do rozumienia takich problemów, jak powstawanie miast i przechodzenie do gospodarki towarowo-pieniężnej, walka papieżstwa z cesarstwem, przyczyny i skutki wypraw krzyżowych, ukształtowanie się monarchii stanowej w Anglii i Francji.

W temacie, pt. „Wyprawy krzyżowe“, należy pominąć ustrój Królestwa Jerozolimskiego, wystarczy podkreślić sam fakt jego powstania.

Proces rozdrobnienia feudalnego w Polsce należy przedstawić jako dowód prawidłowości w rozwoju państwa i wykazać, że analogiczne procesy miały miejsce w całej Europie.

Treść rozdziału, pt. „Europa w okresie kryzysu feudalizmu XIV—XV w.“, daje możliwość wyjaśnienia uczniom przyczyn zaostrzenia się walk klasowych i konfliktów politycznych w Europie oraz najbardziej istotnych przemian społeczno-gospodarczych i politycznych w Polsce.

Treść tematów: „Kryzys ideologiczny“ i „Husytyzm w Czechach“ pozwoli uczniom zrozumieć społeczno-ekonomiczne źródła tzw. herezji i powiązanie tych ruchów z walką klasową chłopów i miejskiego plebsu.

Szczególnej uwagi wymaga zagadnienie unii polsko-litewskiej ze względu na jej znaczenie dla dalszego rozwoju Rzeczypospolitej oraz zmiany, jakie ona spowodowała w układzie sił politycznych w Europie środkowej i wschodniej.

Podkreślić trzeba wysiłki Polski w powstrzymaniu naporu krzyżackiego na ziemię słowiańskie i decydującą rolę rycerstwa polskiego w rozgromieniu Zakonu w bitwie pod Grunwaldem.

Przy omawianiu dziejów Europy środkowej trzeba zaznaczyć wpływ Polski na bieg wydarzeń (Warna) w tym regionie.

Treść ostatniego rozdziału, pt. „Kultura średniowieczna, jej uwarunkowanie ideologiczne i społeczne“, umożliwi wyjaśnienie uczniom najbardziej istotnych cech tej kultury.

**Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów
materiału nauczania w klasie I**

I. Najwcześniejsze dzieje ludzkości	2 godz.
II. Najstarsze cywilizacje Starożytnego Wschodu	6 „
III. Starożytna Grecja	16 „
IV. Starożytny Rzym	13 „
V. Kształtowanie się średniowiecznej Europy	18 „
VI. Europa w dobie uniwersalizmu papieskiego i krucjat	22 „
VII. Europa w okresie kryzysu feudalizmu XIV—XV w.	11 „
VIII. Kultura średniowiecza, jej uwarunkowanie ideologiczne i społeczne	4 „
Godziny na powtórzenie i utrwalenie materiału	10 „
Razem	102 godz.

KLASA II

Materiał nauczania w klasie II obejmuje historię powszechną od Odrodzenia, wielkich odkryć geograficznych i reformacji do napoleońskiego włącznie oraz dzieje Polski od połowy wieku XV do utworzenia Księstwa Warszawskiego.

Treść działu I, pt. „Początki nowożytnego świata“, umożliwiała doprowadzenie uczniów do zrozumienia całego szeregu niezmiernie ważnych problemów, jak np. upowszechnienie się gospodarki towarowo-pieniężnej i narodziny elementów kapitalizmu; początki nowej klasy społecznej — burżuazji; Odrodzenie z jego nową humanistyczną ideologią; wielkie odkrycia geograficzne łącznie z ich skutkami; dualizm w rozwoju ekonomicznym Europy jako konsekwencja przemian związanych z postępem technicznym, z rozwojem społecznego podziału pracy i skutkami odkryć geograficznych; nowa ideologia polityczna i konflikty klasowe. Dominującą rolę odgrywają tu związki przyczynowo-skutkowe. Toteż materiał ten stwarza pomyślnie warunki dla sytuacji poznawczych wymagających od uczniów posługiwania się zdobytą już wiedzą i możliwie samodzielnego określenia związków zachodzących między omawianymi procesami historycznymi.

Szczególnie dokładnie omówić należy dział: „Rzeczpospolita «złotego» wieku — a Europa“, podkreślając zholdowanie Zakonu Krzyżackiego oraz stanowisko Polski wobec wielkich problemów politycznych Europy.

Przy omawianiu reformacji w Polsce podkreślić trzeba jej postępowy charakter, uwypuklić społeczne akcenty ideologii arian oraz zaznaczyć doniosłość zjawiska tolerancji.

Początki Rzeczypospolitej obojga narodów przedstawić należy jako zjawisko sprzyjające wzmocnieniu siły i obronności państwa, ukazując jednocześnie skutki zaangażowania się w politykę wschodnią.

Zapoznając uczniów z kulturą i sztuką Renesansu w Polsce uwypuklić należy proces laicyzacji i rozwój pierwiastków narodowych. Bardzo wyraźnie należy

podkreślić duży wkład Polaków do nauki i kultury ogólnoludzkiej (Kopernik, Modrzewski).

W rozdziale IV, pt. „Europa w XVII w.” mamy możliwość ukazania uczynom dalszych konsekwencji, związanych ze znanymi już im przemianami społeczno-gospodarczymi, jak np. przekształcenie się monarchii stanowej w monarchię absolutną (na przykładzie Francji). W rozdziale tym konieczne jest też wyeksponowanie problemu rewolucji burżuazyjnej. Na przykładzie rewolucji burżuazyjnej w Anglii w XVII w. można wyjaśnić nie tylko swoiste właściwości rewolucji angielskiej, lecz również podstawowe prawidłowości właściwe wszystkim rewolucjom burżuazyjnym.

Dzieje Rzeczypospolitej szlacheckiej XVII i XVIII w. obfitują w doniosłe wydarzenia w dziedzinie stosunków wewnętrznych i polityki zagranicznej, które w sposób decydujący wpłynęły na dalsze losy państwa polskiego. Omawiając ten okres naszych dziejów należy wydobyc i odpowiednio naświetlić pozytywne fakty naszej przeszłości, jak bohaterski wysilek narodu w walce z najazdami Szwedów i Turków, dążenie postępowych elementów w kraju do likwidacji zacofania gospodarczego i kulturalnego na drodze reform społecznych i ustrojowych. Szczególnie silnie zaakcentować trzeba utworzenie i działalność Komisji Edukacji Narodowej — pierwszego w świecie ministerstwa oświaty. Zaznaczyć również należy wpływ literatury okresu Oświecenia i Sejmu Czteroletniego na kształtowanie postaw obywatelskich i poglądów politycznych.

Obok tych pozytywnych stron naszej przeszłości narodowej należy omówić zacofanie społeczno-gospodarcze kraju, wynikające z utrzymywania się gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, z zahamowania rozwoju miast, rzemiosła i handlu. Zjawiska te stanowią kontrast w porównaniu ze stosunkami w przodujących państwach zachodniej Europy, gdzie rozwijają się formy gospodarki kapitalistycznej w przemyśle i rolnictwie.

Pogłębiająca się anarchia w wewnętrznym życiu politycznym państwa, osłabienie militarne i finansowe były między innymi wynikiem załamania się politycznej roli szlachty i umocnienia się przewagi magnaterii. Równocześnie z upadkiem znaczenia politycznego Rzeczypospolitej wyrastają potęgi państw, rządzonych przez władców absolutnych — na Zachodzie (Francja) i w państwach sąsiadujących z nami (Rosja, Prusy i Austria). Państwa ościenne, sprzymierzywszy swe siły przeciw Polsce, niweczyły wszelkie próby reform. Do walki przeciw tym siłom wystąpił postępowy odłam społeczeństwa z Tadeuszem Kościuszką na czele. Omawiając Powstanie Kościuszkowskie wyjaśnić należy jego postępowy charakter i międzynarodowe znaczenie (uratowanie Rewolucji Francuskiej przed interwencją armii carskiej).

Analizując okres napoleoński duży nacisk należy położyć na walkę Polaków o odzyskanie niepodległości. Na przykładzie Legionów możemy pokazać demokratyczny kierunek przemian kontynuowanych w świadomości postępowej części narodu po utracie niepodległego bytu. Omawianie Księstwa Warszawskiego stwarza okazję do ukazania zdolności organizacyjnych Polaków, którzy wkrótce po rozbiorach potrafili zorganizować państwo i skutecznie walczyć o jego utrzymanie, a nawet rozszerzenie granic (wojna z Austrią — 1809).

Historię powszechną tego okresu analizować należy pod kątem rozszerzania się i pogłębiania stosunków kapitalistycznych w Europie.

Omówienie spraw polskich w powiązaniu z rozwojem stosunków w innych krajach umożliwia nauczycielowi zwrócenie uwagi na nierównomierności w procesie likwidacji feudalizmu, na zacofanie w rozwoju sił wytwórczych i stosunków społecznych w Europie środkowej i wschodniej.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów materiału nauczania w klasie II

I. Początki nowożytnego świata	10 godz.
II. Reformacja i kontrreformacja w Europie	3 ..
III. Rzeczpospolita „złotego wieku“ a Europa	10 ..
IV. Europa w XVII wieku	6 ..
V. Rzeczpospolita w XVII wieku	8 ..
VI. Polska i jej sąsiedzi w pierwszej połowie XVIII w.	5 ..
VII. Oświecenie w Europie	3 ..
VIII. Rozwój ekspansji kolonialnej państw europejskich	1 ..
IX. Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej	1 ..
X. Rewolucja przemysłowa w Anglii początkiem nowoczesnej industrializacji świata	1 ..
XI. Próby reform Rzeczypospolitej. Pierwszy rozbiór Polski 1772	3 ..
XII. Wielka Burżuazyjna Rewolucja we Francji (1789—1794)	3 ..
XIII. Walka o utrzymanie niepodległości i reformy Rzeczypospolitej. Upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej	5 ..
XIV. Okres napoleoński (1799—1815)	4 ..
Powtórzenie materiału	5 ..
Razem	68 godz.

KLASA III

Materiał nauczania klasy III obejmuje historię Polski od tematu „Ziemie polskie pod zaborami“ oraz historię powszechną od kongresu wiedeńskiego 1815 roku do wybuchu drugiej wojny światowej.

Walka sił rewolucyjnych i narodowowyzwoleńczych przeciw reakcji w latach 1815—1848 ujęta jest w programie w sposób syntetyzujący. Ujęcie takie pozwala lepiej zobrazować szeroki zasięg oraz różnorodność celów i form tej walki. Powstanie nowych klas społecznych — burżuazji i proletariatu rodzi od samego początku konflikt między nimi. Próby rozwiązania konfliktu przez socjalizm utopijny uwzględniane są w temacie „Powstanie socjalizmu utopijnego“. Temat ten stanowi jednocześnie punkt wyjścia do omówienia socjalizmu naukowego Marksa i Engelsa, ułatwia uczniom zrozumienie założeń leżących u podstaw Manifestu komunistycznego.

Dużo miejsca należy poświęcić walkom narodowyzwoleńcym Polaków. Przy omawianiu Powstania Listopadowego trzeba zwrócić uwagę na fakt, że uratowało ono rewolucję francuską 1830 r. przed interwencją caratu. Omówienie walki narodu polskiego o odzyskanie niepodległości daje sposobność do zwrócenia uwagi na jej powiązanie z walką o wyzwolenie chłopów. Wzmagającą się radykalizację w polskim ruchu narodowyzwoleńcym pokazujemy przy omawianiu ideologii postępowych ugrupowań Wielkiej Emigracji, spisku Ściegiennego, Powstania Krakowskiego w 1846 r. i Powstania Styczniowego.

Materiał programu klasy III daje wiele okazji do akcentowania solidarności rewolucjonistów innych krajów — a zwłaszcza Rosji — z walką Polaków o niepodległość, ukazuje również udział Polaków w wystąpieniach rewolucyjnych innych narodów (Austria, Węgry, Włochy).

W poznawaniu dalszego rozwoju ruchu robotniczego ważną rolę odgrywają wiadomości o I Międzynarodówce oraz o pierwszej zbrojnej próbie przejęcia władzy przez proletariatus w Komunie Paryskiej. Omawianie tych zagadnień umożliwia nauczycielowi zwrócenie uwagi na nierównomierność w procesie likwidacji feudalizmu, na zacofanie w rozwoju sił wytwórczych i stosunków społecznych w Europie środkowej i wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w Polsce.

Jednym z ważnych zadań historii w klasie III jest doprowadzenie uczniów do zrozumienia przejścia kapitalizmu wolnokonkurencyjnego w fazę imperializmu oraz głównych skutków tych przemian. Zwrócić należy uwagę na narastanie sprzeczności między klasą robotniczą a burżuazją, między metropoliami a ich koloniami oraz między poszczególnymi państwami imperialistycznymi. Zagadnienia te uwzględnione są w dziale „Rozwój kapitalizmu wolnokonkurencyjnego i jego przejście w fazę imperializmu“. Zmiany w rozwoju ruchu robotniczego na tym etapie omówione są w dziale poświęconym II Międzynarodówce.

Temat „Systemy ustrojowe w Europie“ ma duże znaczenie dla zrozumienia istoty i mechanizmu działania demokracji burżuazyjnej i pozwala przeciwstawić jej później demokrację socjalistyczną.

Problem koncentracji produkcji i kapitału oraz rozwoju ruchu robotniczego na ziemiach polskich przedstawiony jest w dziale „Ruch robotniczy i ludowy na ziemiach polskich“ oraz w dziale „Rewolucja 1905—1907 r. Ziemie polskie w przededniu I wojny światowej“.

Temat „Ekspansja kolonialna i rywalizacja mocarstw o strefy wpływów“ daje możliwość ukazania uczniom dalszej konsekwencji rozwoju monopolu, jaką stanowi podział terytorialny świata oraz tendencje młodych państw kapitalistycznych (Niemcy, Włochy, Japonia) do nowego podziału świata, co z kolei spowodowało cały szereg wojen imperialistycznych łącznie z I wojną światową.

Przy omawianiu zagadnień związanych z rozwojem nauki, techniki i kultury trzeba wykorzystać wiadomości uczniów zdobyte przez nich na lekcjach przedmiotów matematyczno-przyrodniczych oraz języka polskiego.

Bardzo istotne znaczenie ma podkreślenie roli kultury polskiej w procesie odradzania narodowego i w walce z rasyfikacją i germanizacją. Mimo celowej

polityki państw zaborczych mającej na celu hamowanie rozwoju kultury polskiej, uczeni polscy wnieśli duży wkład w rozwój kultury ogólnoludzkiej. Jest to dowodem żywotności naszego narodu, nawet wówczas, gdy był pozbawiony niepodległego bytu.

Niezmiernie ważną rolę w całym kursie historii nowożytnej i najnowszej odgrywa dział „Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa. Zakończenie I wojny światowej”. Zwycięstwo rewolucji w Rosji łącznie z bezpośrednimi i dalszymi międzynarodowymi jej skutkami stanowiło zwrotny moment w rozwoju ludzkości i w decydującej mierze zaważyło na naszych losach.

Na tle tych wielkich przemian w świecie ukazane są dzieje narodu i państwa polskiego. Uczniowie powinni zrozumieć, że w wyniku przeobrażeń społeczno-gospodarczych na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX w. głównym czynnikiem w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne stały się masy ludowe, a przede wszystkim klasa robotnicza, chłopstwo i postępująca część inteligencji. Wystąpi to jasno przy omawianiu rewolucji w latach 1905–1907 i odbudowy państwa polskiego po pierwszej wojnie światowej.

Podkreślając doniosłość faktu odzyskania niepodległości w listopadzie 1918 r., należy równocześnie wykazać, że nowa burżuazyjna Rzeczpospolita nie spełnia pokładanych nadziei. Twórczy wysiłek narodu był hamowany, a nawet marnotrawiony na skutek egoistycznej polityki rządów burżuazyjnych. Na tym tle uczniowie lepiej zrozumieją słuszność walki ekonomicznej i politycznej postępujących sił narodu, a przede wszystkim KPP, z reakcją polską, z jej zgubną dla kraju polityką wewnętrzną i zagraniczną. Jednocześnie należy ukazać wielki dorobek narodu polskiego w dziedzinie oświaty, kultury i odbudowy życia gospodarczego, co w decydującym stopniu przyczyniło się do integracji ziem polskich i państwowości polskiej.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów materiału nauczania w klasie III

I. Walka sił rewolucyjnych i narodowowyzwoleńczych przeciw reakcji (1815–1846)	6 godz.
II. Ziemie polskie pod zaborami	11 „
III. Powstanie socjalizmu naukowego	2 „
IV. „Wiosna Ludów” w Europie i na ziemiach polskich	5 „
V. Zjednoczenie Włoch	1 „
VI. Powstanie Styczniowe	4 „
VII. Pierwsza Międzynarodówka	1 „
VIII. Wojna domowa w Stanach Zjednoczonych	1 „
IX. Zjednoczenie Niemiec przez Prusy	2 „
X. Komuna Paryska	2 „
XI. Rozwój kapitalizmu wolnokonkurencyjnego i jego przejście w fazę imperializmu	7 „
XII. Ziemie polskie w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku	6 „

XIII. Ruch robotniczy i ludowy na ziemiach polskich	4 godz.
XIV. Rewolucja 1905—1907. Ziemie polskie w przededniu I wojny światowej	5 ..
XV. Pierwsza wojna światowa (1914—1918)	2 ..
XVI. Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa i zakończenie pierwszej wojny światowej	4 ..
XVII. Sprawa polska w czasie pierwszej wojny światowej	3 ..
XVIII. Odbudowa państwa polskiego — II Rzeczpospolita	5 ..
XIX. Rzeczpospolita w latach 1921—1926	5 ..
XX. Świat kapitalistyczny po pierwszej wojnie światowej. Budowa podstaw socjalizmu w Związku Radzieckim	6 ..
XXI. Kryzys demokracji parlamentarnej w Polsce	1 ..
XXII. Świat kapitalistyczny w latach kryzysu 1929—1933	2 ..
XXIII. Polska w latach kryzysu i depresji 1929—1935	3 ..
XXIV. Świat w przededniu wojny 1933—1939	3 ..
XXV. Polska przed drugą wojną światową	5 ..
Godziny na pogłębienie i utrwalenie materiału	6 ..
Razem	102 godz.

KLASA IV

Materiał nauczania w klasie IV obejmuje okres od napadu hitlerowskich Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 roku.

Jest to okres wyjątkowo bogaty w wydarzenia, które ukształtowały obecny układ sił na świecie. Dokładna analiza wzajemnie warunkujących się zjawisk i faktów umożliwi uczniom zrozumienie ogólnych tendencji rozwojowych współczesnego świata.

Walka obronna Polski we wrześniu 1939 roku, która stała się początkiem drugiej wojny światowej, zawiera w sobie szereg momentów natury poznawczej i wychowawczej. Cele wojenne faszystowskich Niemiec, ich potęga gospodarcza i militarna oraz wyjątkowo dogodna sytuacja strategiczna i polityczna w zestawieniu ze słabością i osamotnieniem Polski ukazą śmiertelne niebezpieczeństwo, w jakim znalazł się nasz kraj. Ujawnią się te skutki klasowej polityki obozu sanacyjnego, skłóconego z potencjalnym sojusznikiem — Związkiem Radzieckim, a opierającego bezpieczeństwo Polski na przymierzach z Anglią i Francją, które w decydującym momencie zawiiodły. Przy omawianiu działań wojennych należy z jednej strony pokazać przewagę militarną i barbarzyństwo niemieckie („Nie oszczędzać Polski“), z drugiej zaś bezprzykładne bohaterstwo narodu polskiego walczącego w niezwykle trudnych warunkach. Westerplatte, Poczta Gdańska, Mokra, Wizna, Bzura, obrona Warszawy, Modlina i Helu, wreszcie Koek i partyzantka powrześniowa — to symbole bohaterskiej walki żołnierza polskiego w wojnie 1939 roku.

Analizując przyczyny klęski wrześniowej, należy jednocześnie zaakcentować rolę, jaką odegrał nasz zbrojny opór, oraz wpływ Września na dalszy rozwój wypadków wojennych. Trzeba przy tym mocno podkreślić, że Polska

pokonana na polu bitwy, ani na moment nie przerwała walki z najeźdźcą i prowadziła ją przez cały okres II wojny światowej. Jedną z form tej walki był powszechny — jak w żadnym innym kraju Europy — ruch oporu. Dzięki masowości i udziałowi wszystkich warstw społecznych walka polskiego podziemia odznaczała się różnorodnością i intensywnością akcji bojowych. Oprócz rodzajów ruchu typowych także dla ruchu oporu w innych krajach, wypracowaliśmy i szeroko stosowaliśmy własne formy działalności jak: propagandę dywersyjną, wywiad wojskowy na niespotykaną nigdzie skalę, walki w miastach i wreszcie zjawisko — bez precedensu w świecie — masowe tajne szkolnictwo wszystkich szczebli. O rozmiarach naszego oporu świadczyć może fakt, że latem 1944 roku na ziemiach polskich walczyło łącznie około 150 tysięcy uzbrojonych partyzantów AL, AK i BCh, a siły niemieckie zaangażowane na naszych terenach równe były wielkością armii polskiej z września 1939 roku.

Na uwagę zasługuje również fakt, że w Polsce, w przeciwieństwie do innych krajów, nie wystąpiło zjawisko kolaboracji. Żadna z partii politycznych nie poszła na współpracę z okupantem. Przez cały okres II wojny światowej żołnierz polski bił się na wszystkich frontach. Należy zaakcentować, że głęboki patriotyzm i wola walki sprawiły, że wszędzie tam, gdzie było to możliwe, powstawały zbrojne polskie oddziały do walki z faszyzmem: we Francji, Anglii, na Bliskim Wschodzie i w Związku Radzieckim. Mimo wyjątkowo nie sprzyjających warunków pod koniec wojny nasze armie na Wschodzie i na Zachodzie liczyły ponad pół miliona ludzi, co stawiało nas na czwartym miejscu wśród państw koalicji antyhitlerowskiej. Dzięki nieugiętej i konsekwentnej postawie naród nasz wniósł poważny wkład do decydującej rozprawy z faszyzmem.

Omawiając walkę narodu polskiego z hitlerowskimi Niemcami, należy wyjaśnić różnice polityczne między głównymi ośrodkami ruchu oporu i uzasadnić błędność i nierealność koncepcji, reprezentowanej przez rząd emigracyjny i jego delegaturę w kraju.

Szczególne uwagę należy zwrócić na powstanie Ludowego Wojska Polskiego, jego tradycje bojowe ukoronowane zdobyciem Berlina i polsko-radzieckie braterstwo broni. Uczniowie powinni zrozumieć słuszność linii politycznej wytyczonej przez Polską Partię Robotniczą, która z ówczesnych wydarzeń wyciągnęła słuszne i trwałe wnioski. Widząc śmiertelne dla Polski niebezpieczeństwo w słabości i samotności, uczyniła wszystko, by kraj nasz nie znalazł się w sytuacji wrześniowej. Dlatego też należy położyć duży nacisk na omówienie problemów związanych ze stosunkami polsko-radzieckimi i wyeksponować te elementy, które łączą oba bratnie kraje. Umożliwi to wyrobienie przekonania, że jedynie zbudowanie socjalizmu w naszym kraju, pomoc ZSRR oraz poparcie jakie znaleźliśmy we wspólnocie państw socjalistycznych, mogły stworzyć nam warunki pełnego rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego oraz zagwarantować bezpieczeństwo nowych, sprawiedliwych granic.

Duże znaczenie poznawcze i wychowawcze ma dział materiału nauczania dotyczący najnowszych wydarzeń dziejowych w świecie i w Polsce w okresie od zakończenia drugiej wojny światowej do chwili obecnej. Uczniowie powinni się orientować w aktualnym układzie stosunków wewnętrznych i międzynaro-

dowych, należyce rozumieć współczesną problematykę polityczną i w prawidłowy sposób reagować na różnorodne zjawiska.

W trakcie realizacji programu istnieje możliwość pokazania uczniom, że socjalizm budowany początkowo w jednym tylko kraju przekształcił się obecnie w system światowy. Na podstawie analizy materiału dotyczącego krajów socjalistycznych uczniowie powinni dojść do wniosku, że ustanowienie dyktatury proletariatu jest prawidłowością rozwoju wszystkich krajów, które obaliły panowanie burżuazji, że podstawą władzy jest sojusz robotniczo-chłopski przy umacnianiu kierowniczej roli klasy robotniczej.

Istnieje także możliwość zapoznania uczniów z całym kompleksem zagadnień dotyczących organizowania nowych stosunków produkcji i ekonomiki, jak również z całym szeregiem problemów związanych z rozwojem kultury i realizacją zasad demokracji socjalistycznej. Opracowanie materiału dotyczącego świata kapitalistycznego po drugiej wojnie światowej, powinno doprowadzić uczniów do wniosku, że jedną z istotnych cech współczesnego systemu imperialistycznego jest różnorodność przeciwieństw, że obok krajów wysoko rozwiniętych są kraje zacofane, w których stosunki kapitalistyczne przeplatają się z przeżytkami form przedkapitalistycznych. Uczniowie powinni dojść do przekonania, że w warunkach wzmoczonego wyścigu zbrojeń i tworzenia militarnych paktów pierwszoplanowym zadaniem jest walka o pokój.

W toku realizacji całości programu w klasie IV należy akcentować następujące sprawy: stopniowe rozszerzanie się bazy społecznej rewolucji socjalistycznej; związek między powstaniem światowego systemu socjalistycznego i rozpadem kolonializmu; możliwości współpracy między krajami socjalistycznymi i kapitalistycznymi z wyjątkiem współpracy na odcinku ideologicznym.

W organizacji działalności poznawczej uczniów w klasie IV trzeba uwzględnić właściwości kursu historii najnowszej. Występuje tu wyraźnie ogólna tendencja procesu dziejowego do coraz to większego zacieśniania wzajemnych zależności nie tylko między poszczególnymi państwami, lecz także między całymi kontynentami.

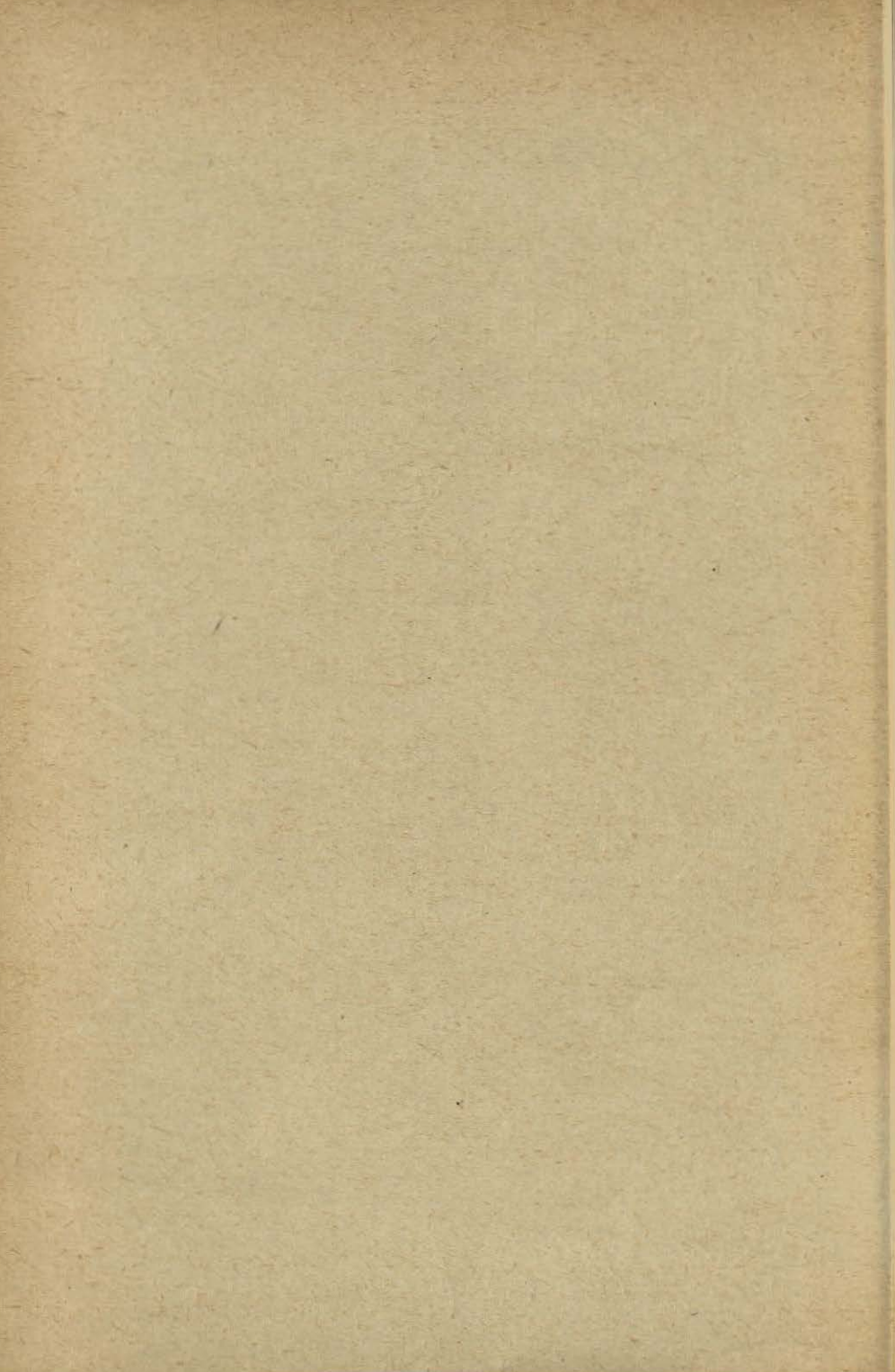
Swoistą cechą historii najnowszej jest obfitość i różnorodność materiału, co stwarza szerokie możliwości wprowadzenia różnych zadań wymagających posługiwania się przez uczniów zdobytą wiedzą historyczną przy analizie ważnych wydarzeń aktualnych.

Orientacyjny przydział godzin na realizację poszczególnych działów materiału nauczania w klasie IV

I. Agresja Niemiec na Polskę — początek drugiej wojny światowej	4 godz.
II. Sytuacja międzynarodowa i działania wojenne w pierwszej fazie wojny. Wrzesień 1939 — czerwiec 1941 r.	3 „
III. Sytuacja międzynarodowa i działania wojenne w drugiej fazie wojny: czerwiec 1941 — sierpień 1945 r.	6 „

IV. Walka narodu polskiego o niepodległość, Polska w latach 1939—1945.	9 godz.
V. Początki władzy ludowej w Polsce i walka o jej utrwalenie 1944—1947.	5 ..
VI. Przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne w Polsce w latach 1947—1949.	4 ..
VII. Powstanie światowego systemu krajów socjalistycznych	5 ..
VIII. Świat kapitalistyczny po drugiej wojnie światowej	7 ..
IX. Rozwój światowego systemu socjalistycznego	5 ..
X. Osiągnięcia i trudności socjalistycznej przebudowy Polski w latach 1950—1955	4 ..
XI. Osiągnięcia i trudności budownictwa socjalizmu w Polsce w latach 1956—1970	2 ..
XII. Nowy etap w rozwoju Polski Ludowej od XII. 1970 roku	3 ..
Powtórzenie materiału	3 ..
Razem:	60 godz.

SPIS TREŚCI

Uwagi wstępne	3
Materiały nauczania	5
klasa I	5
klasa II	12
klasa III	20
Uwagi o realizacji programu nauczania	41

WARSZAWA 1974

WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

Wydanie drugie. Nakład 5500+160 egz. Ark. druk. 4; wyd. 3,86

Zamówiono dnia 30.VII.1974 r. Podpisano do druku 8.XI.1974 r.

Druk ukończono w listopadzie 1974 r.

Papier druk. sat. kl. V, 70 g, 61×86 cm,

Zam. nr 1764/811   Cena zł 10   N-8/208

WSIP Zakłady Graficzne, Bydgoszcz Jagiellońska 1

Cena zł 10.—

